КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СТРАХУВАННЯ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Студентки магістратури денної
форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
освітньої програми «Фінансові інститути та
ризик-менеджмент»
Меньшикової Марини Анатоліївни

Науковий керівник:
к.е.н., асистент кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту
Балицька Марія Валеріївна

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань
Студентка _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в Екзаменаційній комісії рішенням кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту від 19 травня 2023 р., протокол №13.

В.о. завідувача кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту,
доктор економічних наук, доцент
Шолойко Антоніна Сергіївна

_____
(підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Меньшикова М.А. Управління ризиками банку в умовах фінансової кризи.

Кваліфікаційна магістерська робота за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. – Кафедра страхування, банківської справи та ризик-менеджменту, економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У роботі визначено сутність та значення ризиків банку у банківській діяльності. Розкрито, що в умовах фінансової кризи найбільш релевантними є кредитний, моральний, ринковий ризик та ризик ліквідності. Виокремлено класифікаційні підходи щодо структурно-логічного впорядкування банківських ризиків, З'ясовано, що головною метою у процесі управління ризиками банку, що складається з таких етапів як ідентифікація, квантифікація, мінімізація та моніторинг, виступає забезпечення стійкості та надійності банку.

Висвітлено поняття та принципи управління ризиками банку, серед яких виділяють ефективність, своєчасність, структурованість, розмежування обов'язків, усебічність та комплексність, пропорційність, незалежність, конфіденційність, прозорість. Висвітлено, що важливість дотримання принципів управління ризиками та культури ризику найбільш яскраво проявляється в умовах фінансової кризи, проявляючись у вигляді морального ризику.

Охарактеризовано теоретичні основи та методичні підходи щодо управління ризиками у банку, серед методів управління ризиками виділяють лімітування, диверсифікацію, концентрацію, резервування, страхування, імунізацію, сек'юритизацію та хеджування, кожен з яких підкріплюється інструментами управління ризиками банку.

Розкрито роль регулятора у забезпеченні управління ризиками як наглядового органу за діяльністю банків та з'ясовано, що регулювання роботи вищими наглядовими установами на рівні уряду залишається визначальним фактором у дотриманні норм у питанні управління ризиками. З'ясовано, що Базельський комітет з банківського нагляду є глобальним органом, Національний банк України є регулятором в Україні.

Виокремлено особливості управління ризиками закордонного банку в умовах фінансової кризи, що проявились у неефективності заходів управління ризиками банку в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008, серед причин можна виділити надмірну впевненість фінансових та банків у ефективності методів оцінювання та управління ризиками, недосконаліть моделей та даних (часто - асиметричність інформації), відсутність посиленого нагляду за діяльністю банків з боку регуляторів, відсутність прозорості у діяльності та звітності банків, наявність спільних інтересів банків та фінансових установ-посередників.

З'ясовано тенденції управління ризиками банку України в умовах фінансової кризи, що в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008 років проявились у вигляді слабкого управління ризиками банків, малого дотримання методики лімітування, мало місце значне зростання кредитування неналежної якості без належної застави, кредитування у великих обсягах на одного позичальника та пов'язаним особам, неналежна оцінка ризиків, недостатня ліквідність, що у сукупності з заплутаною системою фінансової звітності частини банків допомагало у маскуванні значних обсягів непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків та моральним ризиком. Крім того, низькі резерви для покриття наявних ризиків та банківська паніка призвели до погіршення ситуації.

Запропоновано модель впровадження інтегрованих систем управління ризиками банку, що передбачає комплексний підхід до управління ризиками.

Розроблено практичні рекомендації щодо модернізації управління ризиками банку в умовах фінансової кризи, що передбачають заходи зі зростання культури ризику у банку та відповідальності на усіх структурних рівнях за управління ризиками, продовження здійснення заходів з підвищення суми гарантування вкладів, забезпечення незалежної організації управління

ризиками, ефективної взаємодії з клієнтами, контроль за моральним ризиком, серйозний підбір у використанні моделей, добросовісне дотримання нормативів, врахування нових видів ризику, що виникають у результаті розвитку новітніх технологій та інші.

Ключові слова: ризик, банківська діяльність, управління ризиками банку, глобальна фінансова криза 2007-2008 років, банківська криза 2014 року.

Список публікацій магістра за темою дослідження:

1. Menshykova M. Credit risk management in banking during the COVID-19 global pandemic. Progressive research in the modern world. Proceedings of the VI International scientific and practical conference. *BoScience Publisher*. Boston, USA. 2023. Pp. 541-545. URL: https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-2-4-03-2023-boston-ssha-arhiv/
2. Меньшикова М.А. Теоретичні основи визначення сутності фінансової кризи. Грудневі читання. Стійкість бізнесу і добробут домогосподарств: фінансові та соціальні аспекти: збірник тез доповідей *XIV Міжнародної науково-практичної конференції.* Київ, Україна, 2022. Вип. XIV. С. 65-66
3. Балицька М.В., Меньшикова М.А. Вплив COVID-19 на розвиток ризик- менеджменту банківського сектору. *Інвестиції: практика і досвід.* 2023. № 8. С. 171–178. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.8.171
4. Меньшикова М.А. Кредитний ризик-менеджмент банків в умовах фінансової кризи. І місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2022/2023 н.р., спеціалізація «Банківська справа»

ABSTRACT

Menshikova M.A. Risk management of the bank in the conditions of the financial crisis.

Qualifying master's thesis in the specialty 072 Finance, banking and insurance. – Department of Insurance, Banking and Risk Management, Faculty of Economics, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

The work defines the essence and significance of the bank's risks in banking activity. It was revealed that in the conditions of the financial crisis, the most relevant are credit, moral, market risk and liquidity risk. The classification approaches to the structural and logical arrangement of banking risks are singled out. It is clarified that the main goal in the bank's risk management process, which consists of such stages as identification, quantification, minimization and monitoring, is to ensure the stability and reliability of the bank.

Concepts and principles of bank risk management are highlighted, among which efficiency, timeliness, structuredness, separation of duties, comprehensiveness and comprehensiveness, proportionality, independence, confidentiality, transparency are highlighted. It is highlighted that the importance of following the principles of risk management and risk culture is most clearly manifested in the conditions of the financial crisis, manifesting itself in the form of moral hazard.

The theoretical foundations and methodical approaches to risk management in the bank are characterized, among the risk management methods are limiting, diversification, concentration, reservation, insurance, immunization, securitization and hedging, each of which is supported by the bank's risk management tools.

The role of the regulator in ensuring risk management as a supervisory body for the activities of banks is disclosed, and it is clarified that the regulation of the work of higher supervisory institutions at the government level remains a determining factor in compliance with the norms in the issue of risk

management. It was found that the Basel Committee on Banking Supervision is a global body, the National Bank of Ukraine is the regulator in Ukraine.

The peculiarities of the risk management of the foreign bank in the conditions of the financial crisis, which manifested in the ineffectiveness of the bank's risk management measures in the conditions of the global financial crisis of 2007-2008, are singled out. Among the reasons, it is possible to single out excessive confidence of financial institutions and banks in the effectiveness of risk assessment and management methods, imperfection of models and data (often - information asymmetry), lack of enhanced supervision of banks' activities by regulators, lack of transparency in banks' activities and reporting, presence of common interests of banks and intermediary financial institutions.

The trends of risk management of the Bank of Ukraine in the conditions of the financial crisis were clarified, which in the conditions of the global financial crisis of 2007-2008 manifested themselves in the form of weak risk management of banks, low compliance with the limitation methodology, there was a significant increase in lending of inadequate quality without adequate collateral, lending in large volumes per borrower and related persons, improper risk assessment, insufficient liquidity, which, combined with the confusing financial reporting system of some banks, helped to mask significant amounts of non-performing loans in banks' loan portfolios and moral hazard. In addition, low reserves to cover existing risks and banking panics worsened the situation.

A model of the introduction of integrated risk management systems of the bank is proposed, which provides for a comprehensive approach to risk management.

Practical recommendations have been developed for the modernization of the bank's risk management in the conditions of the financial crisis, which include measures to increase the risk culture in the bank and responsibility at all structural levels for risk management, the continuation of measures to increase the deposit guarantee amount, ensuring an independent organization of risk management, effective interaction with by clients, control over moral risk, serious selection in the use of models, conscientious compliance with regulations, consideration of new types of risk arising as a result of the development of the latest technologies, and others.

Key words: risk, banking activity, bank risk management, global financial crisis of 2007-2008, banking crisis of 2014.

List of Master's publications by research topic:

1. Menshykova M. Credit risk management in banking during the COVID-19 global pandemic. Progressive research in the modern world. Proceedings of the VI International scientific and practical conference. *BoScience Publisher*. Boston, USA. 2023. pp. 541-545. URL: https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-2-4-03-2023-boston-ssha-arhiv/
2. Menshikova M.A. Theoretical foundations of determining the essence of the financial crisis. Hrudnevi chytannia. Sustainability of business and well-being of households: financial and social aspects: a collection of theses of reports of the *XIV International Scientific and Practical Conference*. Kyiv, Ukraine, 2022. Issue XIV. P. 65-66
3. Balytska M.V., Menshikova M.A. The impact of COVID-19 on the development of risk management in the banking sector. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid.* 2023. No. 8. P. 171–178. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.8.171
4. Menshikova M.A. Credit risk management of banks in the conditions of the financial crisis. 1st place at the All-Ukrainian competition of student research papers in fields of knowledge and specialties in 2022/2023, specialization "Banking"

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ 7
1.1. Сутність та класифікація ризиків банку 7
1.2. Поняття та принципи управління ризиками банку 14
1.3. Характеристика методів та інструментів управління ризиками банку 21
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 29
2.1. Роль регулятора у забезпеченні управління ризиками банку 29
2.2. Практика управління ризиками закордонних банків 36
2.3. Тенденції управління ризиками банків України 46
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 57
3.1. Впровадження інтегрованих систем управління ризиками банку 57
3.2. Модернізація управління ризиками банку 63
ВИСНОВКИ 71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 75
ДОДАТКИ 86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Управління ризиками банку, особливо в умовах фінансової кризи, довгий проміжок часу залишається важливим питанням та викликає науковий інтерес та обговорення дослідників світу. Питання управління ризиками у банківських установах в умовах фінансової кризи залишається мало розкритим та потребує більш детальної уваги, оскільки кризові явища у банківському та фінансовому секторі в цілому значно впливають на стійкість та результати діяльності банків як в Україні, так і в світі, наслідком чого стають суттєві збитки та банкрутства.

Розуміння особливостей управління ризиками банку в умовах нестабільності в економічному середовищі є надзвичайно важливим та потребує поглибленого вивчення. Налагоджений процес управління ризиками у банках є ключовим елементом, що визначає ефективність їх діяльності. Так, надмірний рівень ризику може спричинити як банкрутство самого суб'єкту діяльності, так і вплинути на ринкову кон'юнктуру та безпосередніх користувачів послуг.

Управління ризиками банку набуває особливої уваги в українській практиці. Наслідки фінансової кризи 2007-2008 років та банківської кризи 2014 року стали достатньо відчутними в економіці України, вказали на наявність проблем зі стійкістю та виведенням з ринку більше, ніж половини установ сектору, та обумовили необхідність змінити підходи до управління ризиками. Водночас, повномасштабне вторгнення Росії на територію України стало новим викликом для банків в управління ризиками.

Перспективи входження України до світогосподарських процесів, зокрема, враховуючи інтеграційний рух України до євроспільноти та світових організацій, лише підвищують необхідність посилення управління ризиками банків в умовах мінливості зовнішнього середовища фінансових кризи. Гостра потреба доопрацювання нормативно-правової бази, використання інструментів та надбань

сучасної практики постає ще більш актуальною на фоні зростаючих темпів інтеграційних процесів України до світових спільнот та організацій.

Рівень розробки теми дослідження у науковій літературі. Дослідженню особливостей ризиків у банках присвятили свої праці Братановіч С. та Грюнінг Х. [56], Гюндюз В. [58], Приказюк Н.В. та Пікус Р.В. [24-26], Примостка Л.І [27]. в частині загальних концептів. Особливості управління ризиками в умовах фінансової кризи досліджували Версаль Н.І. [5-9], Дзюблик О.В., Єпіфанов А.О. та Васильєва Т.А. [32]. Впровадження інтегрованих систем та модернізації управління ризиками вивчали у своїх працях Кіл К. [68], Кремер Є. [58], Міклажевська Є. [68], Хіда Є. [59], Анісімова Л.Л., Міщенко В.І. та Шульга Н.П. [41] та інші.

Однак питання управління ризиками банку в умовах фінансової кризи залишається мало розкритим та потребує більш детальної уваги. Налагоджений процес управління ризиками з використанням передових практик сприятиме стабільному функціонуванню як банків, так і всього фінансового сектору України.

Метою дослідження виступає узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління ризиками банку в умовах фінансової кризи для забезпечення стабільності банків та банківської системи України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити сутність та значення ризиків банку у банківській діяльності та виокремити класифікаційні підходи щодо структурно-логічного впорядкування банківських ризиків;
- висвітлити поняття та принципи управління ризиками банку;
- охарактеризувати теоретичні основи та методичні підходи щодо управління ризиками у банку;
- розкрити роль регулятора у забезпеченні управління ризиками як наглядового органу за діяльністю банків;
- виокремити особливості управління ризиками закордонного банку в умовах фінансової кризи;

- з’ясувати тенденції управління ризиками банку України в умовах фінансової кризи;
- запропонувати модель впровадження інтегрованих систем управління ризиками банку;
- розробити практичні рекомендації щодо модернізації управління ризиками банку в умовах фінансової кризи.

Об’єктом дослідження є сукупність економічних відносин, які виникають в процесі управління ризиками банку.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади економічних відносин, що виникають у процесі управління ризиками банку в умовах фінансової кризи.

Методи дослідження. Для досягнення мети залежно від складності наукових завдань застосовувався комплекс методів, зокрема:

- аналізу, синтезу та структурно-логічного впорядкування - при тлумаченні та визначенні сутності, змісту та значення ризиків, притаманних банківській діяльності та визначенні ролі регулятора у забезпеченні управління ризиками;
- класифікації та конкретизації – при характеристиці теоретичних основ та методичних підходів щодо управління ризиками банку та виокремленні принципів управління ризиками банків;
- аналогії, порівняння та систематизації – при дослідженні особливостей та тенденцій управління ризиками закордонних та вітчизняних банків в умовах фінансової кризи;
- абстрагування – при виокремленні сучасних тенденцій щодо використання інтегрованих систем управління ризиками банку;
- узагальнення та абстрактно-логічний – при розробці практичних рекомендацій щодо модернізації управління ризиками банку в умовах фінансової кризи та визначенні напрямків удосконалення управління ризиками;

– візуальний та графічний та економіко-статистичного аналізу – при узагальненні результатів дослідження статистичних даних та їх відображенні наглядним чином.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові документи, навчально-методична література та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених за темою дослідження, періодична спеціалізована наукова література, статистичні звіти Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Базельського комітету та Національного банку України.

Практичне значення одержаних результатів. Особистий внесок полягає у систематизації та конкретизації теоретичних засад управління ризиками банку, аналізі сучасного стану та обґрунтуванні перспективних напрямів розвитку управління ризиками банку в умовах фінансової кризи.

Апробація результатів. Робота пройшла апробацію на VI Міжнародній науково-практичній конференції Progressive Research in the Modern World, Бостон, США (тема роботи «Credit risk management in banking during the COVID-19 global pandemic»); XIV Міжнародній науково-практичній конференції Грудневі читання, Київ, Україна (тема роботи «Теоретичні основи визначення сутності фінансової кризи»); у науково-практичному журналі «Інвестиції: практика та досвід» (№8 2023 року) з темою статті «Вплив COVID-19 на розвиток ризик-менеджменту банківського сектору»; на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2022/2023 н.р. зі спеціалізації «Банківська справа» з темою роботи «Кредитний ризик-менеджмент банків в умовах фінансової кризи» (І місце).

Обсяг та структура роботи. Дипломна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок, кількість рисунків – 17, кількість таблиць - 3 та 78 пункти у списку використаних джерел та 2 додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ

1.1. Сутність та класифікація ризиків банку

Банківський сектор відіграє важливу роль у світовій економіці за рахунок надання фінансових послуг та керування грошовими ресурсами банківськими установами. Відсутність належного управління ризиками банку може призвести до значних фінансових втрат та поставити під загрозу стабільність усієї банківської системи та економіки в цілому, тому особливу увагу варто приділяти перманентному контролю з метою забезпечення стабільності.

Банки у процесі своєї діяльності піддаються широкому ряду ризиків, що можна пояснити специфікою роботи банківського сектору. До того ж, ризики часто можуть бути взаємопов’язаними та доповнювати загальний профіль.

Крім того, банківська діяльність характеризується більшою кількістю ризиків, порівняно із іншими видами економічної та фінансової діяльності. Основними причинами підвищеної ризикованості виступають:

1) діяльність банку, що відрізняється широким переліком послуг, які надаються, зокрема, операції із залучення та надання коштів, активна діяльність на фондових ринках, факторинг, лізинг і т.д.[24];
2) велика кількість партнерів, клієнтів та позичальників банку, фінансовий стан яких безпосередньо впливає на становище банку [24];
3) одночасне здійснення активних і пасивних операцій, що викликає додаткові ризики, такі як ризик незбалансованої ліквідності, ризик розриву у термінах залучення та розміщення коштів, валютний ризик [24];

4) банківська система підлягає жорстокому регулюванню з боку держави та спеціальних органів нагляду, що породжує ризик невідповідності умовам державного регулювання [24].

Розглядаючи класифікацію ризиків, які постають у банківській діяльності, можна умовно розділити їх на традиційні ризики, що виникають й у інших секторах економічної діяльності (ризик платоспроможності, ринковий, валютний і т.д.) та специфічні, що мають місце виключно у банках (кредитний, адекватності капіталу і т.д.) [56].

В цілому діяльність банку може об'єднувати одразу кілька видів відповідно до ліцензій банківських установ, але загальна класифікація базується на традиційній банківській діяльності, яка вміщує багато унікальних ризиків.

У зарубіжній та вітчизняній літературі можна знайти велику варіативність підходів до класифікації та визначення ризиків, релевантних для банківської діяльності. Банки у процесі своєї діяльності піддаються цілому ряду ризиків, що однаково важливі для розгляду, так як часто можуть бути взаємопов'язаними та доповнювати загальний профіль ризику банківської установи, впливаючи на стійкість, особливо в умовах фінансової кризи.

Інститут корпоративних фінансів (Corporate Finance Institute, далі - CFI) [65] виділяє такі ризики як кредитний, операційний, ринковий та ліквідності як основні у діяльності банків, однак не зосереджує увагу на операційному ризику як одному із не менш важливих. Х. Джонсон [63] у своїй роботі виділяє дві групи ризиків – основні та операційні, до першої групи відносить кредитний ризик, ліквідності, процентний, ринковий, ризик країни, платоспроможності, однак даний вид класифікації, що об'єднує фінансові та зовнішні ризики в одну групу, дещо ускладнює розуміння категорії ризиків, що підлягають управлінню.

Національний банк України (далі - НБУ) серед ризиків банку виділяє кредитний, ліквідності, зміни відсоткової ставки, ринковий, валютний, юридичний, операційно-технологічний, репутації та стратегічний ризики [15].

Найбільш детальний та вдалий варіант класифікації ризиків банку надають Х. Грюнінг та С. Братановіч (Світовий банк) [56], виокремлюючи дві категорії ризиків: внутрішні (фінансові та операційні) і зовнішні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Ризики у діяльності банків

Внутрішні ризики		Зовнішні ризики
фінансові ризики	операційні ризики	
Кредитний	Внутрішнього шахрайства	Політичний та ризик країни
Ліквідності	Зовнішнього шахрайства	Макроекономічний
Ринковий	Практика праці та безпека на робочому місці	Інфраструктурний
Відсотковий	Взаємодії з клієнтами, продуктами та бізнесом	Правовий
Валютний	Пошкодження матеріальних цінностей	Репутаційний
Нелатоспроможності	Технологічний (збої у роботі систем)	Стратегічний
Достатності (адекватності) капіталу	Аутсорсинг ключових функцій	Відмивання коштів
Структури балансу	Поведінка суб'єктів на ринку	Кібер-ризик
	Управління інформацією (якість даних та асиметричність інформації)	

Джерело: складено автором на основі [56].

Зовнішні ризики пов'язані з діловим середовищем банку, включаючи макроекономічні та політичні фактори, правові та регуляторні чинники, а також загальну інфраструктуру фінансового сектора та платіжні системи юрисдикцій, у яких працює банківська установа. Дедалі більше уваги за сучасного розвитку технологій приділяється технологічним ризикам, серед яких можна виділити кібер-ризики, що відіграють важливу роль на фоні високого рівня діджиталізації банків. Таким чином, глобальні економічні ризики включають усі види зовнішніх ризиків, які у разі їх матеріалізації можуть поставити під загрозу діяльність банку або підірвати його здатність продовжувати діяльність [71].

Оскільки зовнішні ризики банківські установи не в змозі контролювати, на відміну від внутрішніх ризиків, які піддаються управлінню, завданням якого є ідентифікація, оцінка, мінімізація та постійний контроль за ризиками, тому зупинимось більш детально саме на основних внутрішніх ризиках у подальшому дослідженні.

Операційні ризики пов'язані із поєднанням бізнес-процесів банку та потенційним впливом на них дотримання політики та процедур банку, внутрішніх систем та технологій, рівня захисту систем від шахрайства, а також проблем призупинення діяльності, викликаних технічними збоями. Інший аспект операційних ризиків включає стратегічне планування, управління та організаційну структуру банку, управління внутрішніми ресурсами, розробку продуктів, а також підхід до залучення клієнтів, що прямим чином відображається на діяльності банківських установ [56]. Відповідно до визначення, що надає Базельський комітет з банківського нагляду, операційний ризик можна розглядати як «ризик прямих чи непрямих збитків у результаті відхилень та збоїв у внутрішніх процесах, систем, зовнішніх подій чи людському факторі» [51].

Під час фінансової кризи операційні ризики виникають доволі часто та проявляються у неочікуваних проявах. Так, глобальна фінансова криза 2007-2008 років допомогла виявити шахрайські дії, такі як спотворення якості субстандартних іпотечних кредитів та фальсифікація фінансової звітності та рейтингових оцінок. Водночас, під час пандемії COVID-19, операційний ризик набув прояву у налагодженні ефективного процесу дистанційної роботи банків.

Фінансові ризики можуть бути взаємопов’язаними, підсилюючи загальний рівень ризикованості банківської установи. Для прикладу, банк, який займається валютними операціями, зазвичай піддається валютному ризику, і, водночас, є схильним до додаткового відсоткового ризику та ризику ліквідності, якщо має відкриті позиції або невідповідності у своєму портфелі [56].

Кредитний ризик є найбільш очевидним ризиком у банківській діяльності та важливим з погляду потенційних збитків. Х. Грюнінг та С. Братановіч розглядають кредитний ризик як «ймовірність того, що боржник або емітент фінансового інструменту — фізична особа, компанія чи країна — не погасить основну суму відповідно до умов, визначених у кредитній угоді» [56], наголошуючи що позичальником може буди як юридична, так і фізична особо. Р.В. Пікус та Н.В. Приказюк пояснюють категорію як «ймовірність зазнати фінансових втрат унаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань» [24], фокусуючи увагу на неплатоспроможності позичальника. Л. О. Примостка трактує поняття кредитного ризику як «невизначеність щодо повного та своєчасного виконання позичальником зобов'язань…» [27], зосереджуючи увагу на варіативності виникнення такого явища як кредитний ризик. Національний банк України розглядає кредитний ризик як ризик неплатоспроможності «…сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання» [15], звертаючи увагу на предмет невиконання угоди, укладеної між сторонами, однією з яких обов'язково виступає банк.

Таким чином, підсумовуючи наведені вище трактування, можна стверджувати, що кредитний ризик – це ймовірність неплатоспроможності позичальника, фізичної чи юридичної особи, та невиконання кредитної угоди, іншою стороною угоди якої є банк.

В умовах фінансової кризи кредитний ризик, зазвичай, завдає найбільших збитків та є одним із ключових, потребуючи посиленого контролю. Низькоякісні іпотеки, що мали місце під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, викликали ситуацію, за якої велика кількість позичальників не змогла виконати зобов'язання за кредитами, що викликало великі збитки та крах банків.

Ризик ліквідності В. Гюндюз розглядає як «…ризик невиконання своїх платіжних зобов'язань вчасно, оскільки банк не має достатніх грошових коштів або

надходжень грошових коштів для повного та своєчасного виконання своїх фінансових зобов'язань» [57], вказуючи, що причиною виникнення даного ризику є дисбаланс грошового потоку банку в певний момент часу. НБУ трактує даний ризик, наголошуючи, що неможливість виконати банком зобов'язань не може відбутись «…не зазнавши при цьому неприйнятних втрат» [15], тим самим вказуючи на негативні наслідки у зв'язку із виникненням ризику ліквідності. Р.В. Пікус та Н.В. Приказюк додають, що при ризику ліквідності «...банк втратить частину своїх доходів через надмірну кількість високоліквідних активів» [24], фокусуючи увагу на зниженні доходності через наявність активів, на відміну від стандартного твердження про невиконання зобов'язань.

Отже, ризик ліквідності – це ймовірність неплатоспроможності банку, що виникає за рахунок відсутності достатньої кількості фінансових ресурсів для покриття зобов'язань у визначений період часу або високого рівня високоліквідних активів.

В умовах фінансової кризи прояв інших ризиків, таких як кредитний, викликає виникнення ризику ліквідності, у результаті чого банки не можуть виконати свої фінансові зобов'язання перед клієнтами, у результаті чого банки потребують допомоги від зовнішніх джерел (державних фондів) для збереження платоспроможності.

Ринковий ризик Міжнародний валютний фонд трактує як ризик коливання вартості фінансових інструментів «…через зміни ринкових складових, таких як відсоткові ставки та курси іноземних валют» [77], пояснюючи, що даний вид ризику виникає у результаті відхилень у вартості будь-якого із визначених інструментів, що банк використовує у своїй діяльності. НБУ пояснює ринковий ризик як «імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют, процентних ставок, вартості фінансових інструментів» [15], фактично підтверджуючи визначення, надане МВФ. Водночас, К.С. Панченко наводить

визначення як «ймовірність відхилення фінансових результатів від запланованих» [23] через коливання у вартості фінансових інструментів, вказуючи на наслідки, що виникають у результаті.

Отже, ринковий ризик – це ймовірність коливання фінансових результатів банку з причини зміни вартості на фінансові інструменти на ринку.

За рахунок появи проблем у діяльності банків та їх платоспроможності під час фінансової кризи відбувається зниження у вартості активів, що призводить до ринкового ризику.

Ризик неплатоспроможності тісно пов’язаний із ризиком достатності капіталу і фактично його можна назвати ризиком дефолту банку, так як питання достатності капіталу грає важливу роль у питанні забезпечення стійкості та надійності банку [61].

Ризик неплатоспроможності Л.О. Примостка розглядає як «ймовірність того, що банк не зможе виконати свої зобов’язання навіть за умови швидкої реалізації (продажу) активів» [27], вказуючи, що відсутність належної бази капіталу у резервах не може бути покрита навіть за рахунок швидкого реагування банку. Міжнародний валютний фонд зазначає, що ризик неплатоспроможності «ймовірність неплатоспроможності, пов’язана із недостатністю капіталу» [77], що доповнює попереднє визначення.

Отже, ризик неплатоспроможності – ймовірність неплатоспроможності банку, яка виникає як наслідок недостатності капіталу для покриття ризиків та не може бути уникнена навіть за швидкого реагування за рахунок продажу інших активів.

Окремо також варто згадати такий ризик як моральний, якому значну увагу приділяють дослідники у зарубіжних наукових працях. CFI пояснює моральний ризик як «можливість скористатися фінансовою вигодою чи ситуацією, знаючи, що всі ризики та наслідки ляжуть на іншу сторону» [70], вказуючи на наявність особистих інтересів у виникненні даного ризику.

Таким чином, моральний ризик у широкому розумінні – ризик морально неприйнятної поведінки з боку фізичної або юридичної особи через параметри їх роботи чи обставин, зловживання своїм положенням.

Отже, моральний ризик є не менш небезпечним за інші згадані ризики з причини прийняття завідома більш ризикованих рішень з метою отримання вигоди однією або кількома сторонами домовленості. Моральний ризик може завдати сильних потрясінь банку в умовах фінансової кризи та бути головною причиною її виникнення.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши ключові ризики, що виникають у процесі банківської діяльності, та їх класифікацію, можна зробити висновок, що банки у своїй діяльності стикаються з підвищеним рівнем ризикованості, що вимагає постійного контролю та управління ризиками з метою уникнення настання негативних ситуацій, До того ж, ризики часто можуть бути взаємопов’язаними та доповнювати загальний профіль. Ризики, що виникають у банках, є важливим з точки зору стійкості банківських установ у постійній діяльності, в особливості, в умовах фінансової кризи. В умовах фінансової кризи найбільш релевантними є кредитний, моральний, ринковий ризик та ризик ліквідності.

1.2. Поняття та принципи управління ризиками банку

Управління ризиками банку довгі роки залишається важливим об’єктом дослідження науковців світу, викликаючи багато суперечок як навколо класифікації та змісту його сутнісного поняття, так і шляхів уникнення і подолання негативних наслідків, спричинених неефективністю системи заходів, що проводяться у банківських установах, що, перш за все, пов’язано з високим рівнем ризикованості банківської діяльності.

Численні дослідження вчених, особливо після глобальної світової кризи 2007-2008 років, допомогли зробити ряд висновків, результатом чого стало впровадження нових заходів для посилення нагляду за процесом управління ризиками у банках у світі. Проте питання оптимального процесу управління в умовах фінансової кризи залишається мало розкритим та потребує більш детальної уваги, враховуючи зростання шокових процесів в економіці.

Налагоджена система управління ризиками банку є ключовим елементом, що визначає стабільність його діяльності. Надмірний рівень ризику у банківських установах може спричинити як банкрутство самого суб'єкту діяльності, так і вплинути на ринкову кон'юнктуру та безпосередніх користувачів послуг. Таким чином, дієвий та постійний контроль за ризиками, притаманними даному сектору, впливає на стан усієї банківської системи.

Фактично, управління банківськими ризиками - це система, що включає такі етапи як процес виявлення (ідентифікації), оцінки (квантифікації), зниження ризиків (мінімізації) та постійного моніторингу (контролю), які можуть вплинути на стійкість та надійність банку (рис. 1.1) [26].

Рис. 1.1. Етапи процесу управління ризиками банку

Джерело: складено автором на основі [25].

Процес управління ризиками або ризик-менеджмент іншими словами включає розробку та реалізацію стратегій і політик для управління ризиками, як на рівні банку, так і на рівні уряду.

Головною метою у процесі управління ризиками банків виступає забезпечення стійкості та надійності банківської системи за рахунок дотримання нормативних документів та показників фінансової діяльності, таких як достатність капіталу, відповідний рівень ліквідності, обмеження кредитування на одного позичальника і т.д., що у разі настання непередбачуваних подій допоможуть уникнути або мінімізувати збитки. Крім того, ефективне управління ризиками банку впливає на загальний економічний добробут за рахунок захисту інтересів вкладників та інших зацікавлених осіб.

Однак варто розуміти, що прийняття ризиків банком є невід'ємною рисою у процесі його діяльності і фактично приріст капіталу є платою за успішно взяті на установу ризики. Тому у питанні управління ризиками банку потрібно звертати увагу на дієвість заходів з точки зору балансу між зростанням фінансових показників банківських установ та мінімізацією виникнення та реалізації ризиків у будь-якій формі [17]. Однак надмірний ризик банківської установи призводить до негативних наслідків, зокрема, фінансової кризи, що запускає ланцюжкову реакцію та проявляє недосконаліть у процесі управління ризиками банку, тому у питанні контролю за ризиками варто особливу увагу приділяти кожному з етапів управління.

Етап контролю за ризиками банку можна умовно розділити на внутрішній та зовнішній, останній полягає у перманентному моніторингу за показниками діяльності банку зовнішніми наглядовими органами, які слідкують за показниками звітності, що надає банківська установа. При цьому, внутрішній контроль є не менш важливим з точки зору швидкого реагування та деталізованого моніторингу.

Банки можуть керуватись індивідуальними практиками, що відрізняються підходами до управління, однак дотримання нормативних вимог та модернізація у процесі управління ризиками є обов'язковими.

Управління ризиками банків здійснюється на усіх рівнях управління структури банку. Стратегічний рівень, зазвичай, приймає найважливіші рішення, формулюючи внутрішні політики та стратегії з управління ризиками, створюючи та впроваджуючи системи, обираючи інструменти контролю та узгоджуючи процедури для забезпечення уникнення надмірного рівня ризикованості установи, при цьому отримуючи достатній рівень операційного доходу (рис. 1.2) [53].

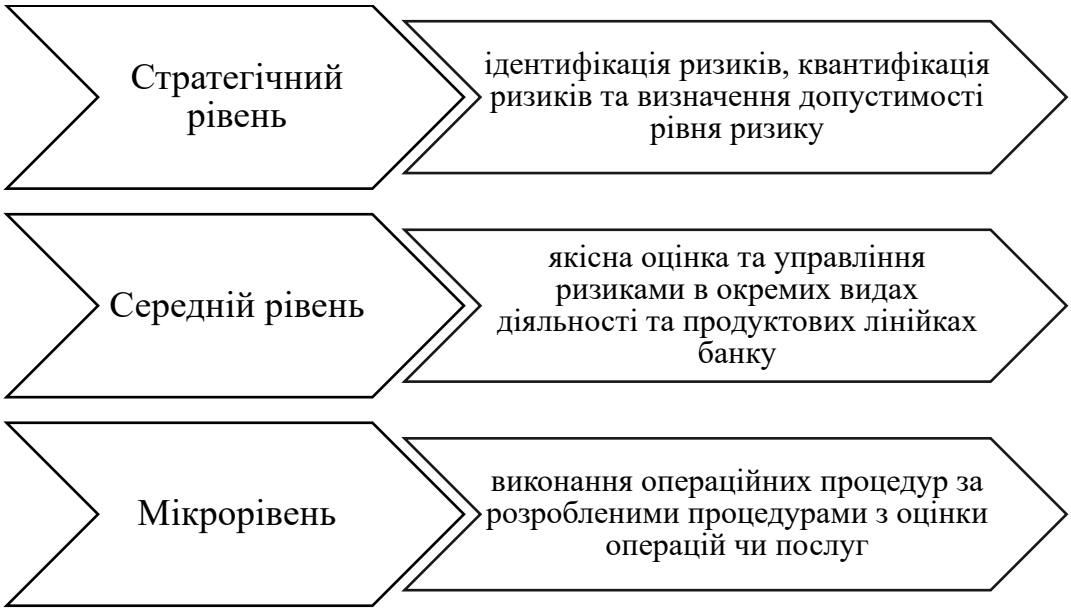

Рис. 1.2. Процес управління ризиками за структурними рівнями банку

Джерело: складено автором на основі [53].

Рівень середнього менеджменту включає у себе спеціалізовані комітети, комісії та функціональні підрозділи, що займаються питаннями аналізу та оперативного прийняття рішень. Даний рівень включає у себе підрозділ з внутрішнього аудиту, що здійснює нагляд та оцінює показники, що можуть сигналізувати про наявність ризикованої ситуації, та юридичний підрозділ [53].

На мікрорівні прийняття рішень з приводу управління ризиків мінімізується та зводиться до операційних процедур, що відбуваються відповідно до розроблених методичних рекомендацій на стратегічному та середньому рівні. На даному рівні

працівники банку здійснюють негайну оцінку ризику окремої послуги чи операції банківської установи [53].

Система управління ризиками у банках сформована на основі положень та нормативних документів Базельського комітету з банківського нагляду, враховуючи основні принципи розроблені даним органом. Так, в Україні зовнішній нагляд за банківською діяльністю, що здійснює НБУ, функціонує на основі рекомендації Базельського комітету «Основні принципи ефективного банківського нагляду». Водночас, внутрішнє управління ризиками у банку регулюється Постановою Правління НБУ «Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах».

Прийняття нових законодавчих вимог, що визначаються Постановою НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», були прийняті більш чіткі та жорсткі норми, що максимально наближені до тих, що використовуються у зарубіжних країнах, зокрема, базуються на рекомендаціях Базельського комітету та повторюють правові акти Європейського Союзу, що використовуються Європейським Центральним Банком.

Принципи щодо управління ризиками є не менш важливою складовою, адже формують підхід до ризику як такого. Відношення та сприйняття ризику банку багато у чому залежить від культури управління, тому питання її розвитку є не менш важливим за зовнішній нагляд та регулювання.

Так, Європейський комітет з банківського нагляду (Committee of European Banking Supervisors – CEBS) наголошує на необхідності розвитку культури з управління як ключової риси ефективного процесу управління ризиками.

З точки зору толерантності до ризику, банки повинні критично ставитись до процесу оцінки, враховуючи усі ризики, з якими може стикнутись установа, а відповідальність за взяті ризики повинні бути покладені як на менеджмент, так і нижчі ланки працівників, що ознайомлені з політиками управління ризиками [60].

Крім того, з точки зору морального ризику особа, що відповідальна за процес управління ризиками у банку має бути незалежною, не мати зв'язків з іншими зацікавленими особами, відповідати за прийняті рішення та слідувати розробленим політикам та посадовим інструкціям у банку [74].

Відповідно до оновлених законодавчих вимог банки повинні керуватись наступними принципами у процесі управління ризиками банку (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Принципи управління ризиками банків

№	Назва принципу	Коротке формулювання
1	Ефективність	ефективність заходів з приводу оцінки ризику, інструментів управління та людського капіталу
2	Своєчасність	своєчасне проведення кожного з етапів управління ризиками – ідентифікації, квантифікації, мінімізації, моніторингу, а також звітування
3	Структурованість	чітке регулювання та розподіл функцій, завдань та зобов'язань у структурних підрозділах та між співробітниками банку
4	Розмежування обов'язків (відокремлення функцій контролю та здійснення операцій)	уникнення ситуацій перетину завдань та обов'язків працівників банку
5	Усебічність та комплексність	розгляд та охоплення ризику на усіх рівнях управління та у всіх структурних підрозділах, а також оцінка взаємного впливу ризиків
6	Пропорційність	пропорційне відношення системи управління ризиками розміру банку, його бізнес-моделі та рівня вагомості
7	Незалежність	незалежність осіб, що пов'язані з процесом прийняття рішень у банку, їх неупередженість та відсутність пов'язаності із третіми зацікавленими особами
8	Конфіденційність	внутрішня інформація банку повинна бути захищена належним чином для унеможливлення несанкціонованого заволодіння чутливою інформацією
9	Прозорість	відкритість та прозорість інформації з приводу діяльності банку (управління ризиками та їх розмір)

Джерело: складено автором на основі [29].

Базельський комітет з банківського нагляду виділяє 29 основних принципів для регулятора з банківського нагляду, які стосуються чітко розробленого нормативно-правового забезпечення, ліцензування банківських установ, контролю

за процесами злиття та поглинання установ, корпоративного управління, нагляду за діяльністю та пруденційних вимог з приводу таких ризиків, як кредитний, ліквідності, адекватності капіталу, ринковий, відсоткової ставки, операційний, країни та інші, про що детальніше буде згадано у наступних розділах роботи [54].

Дотримання принципів управління ризиками банків є обов'язковим на кожному з етапів управління ризиками та здатне забезпечити стабільне функціонування установи за умови їх дотримання. Відсутність належної культури ризику у результаті приводить до підвищення прояву морального ризику в умовах фінансової кризи. Так, під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років недотримання частини принципів управління ризиками, що формують культуру ризику, спричинило зловживання з боку менеджменту банків та пов'язаних із ним структур.

На етапі ідентифікації ризиків банкам потрібно чітко розуміти сутність та головні принципи управління ризиками, які найчастіше виникають у їх діяльності. Етап квантифікації ризиків є одним із важливих з точки зору наслідків для установи, так як на даному кроці потрібно вчасно визначити ймовірність ризику, його величину та потенційний вплив, що розраховується за допомогою аналітичних інструментів та моделювання. На етапі мінімізації не менш важливим є застосування стратегій зі зменшення ризику та його впливу за допомогою інструментів управління ризиками, такими як диверсифікація портфелю та діяльності, управління ліквідністю, хеджування ризиків і т.д. Етап моніторингу повинен передбачати постійний контроль та підзвітність процесу управління ризиками банку для гарантуватування їх ефективності та дієвості, при цьому регулярно звітуючи вищому менеджменту та наглядовим органам [64]. Відповідно, ще одним важливим кроком є дотримання нормативних вимог та внутрішніх політик, що стосуються управління ризиками. Сильна структура управління з чіткими ролями та обов'язками, визначеними для різних зацікавлених сторін здатна ефективний процес управління ризиками банку.

Таким чином, можна підсумувати, що ризик є невід'ємною частиною банківської діяльності, що генерує фінансовий дохід, тому налагоджена система управління ризиками банку є ключовим елементом, що визначає стабільність його діяльності. Головною метою у процесі управління ризиками банку, що складається з таких етапів як ідентифікація, квантифікація, мінімізація та моніторинг, виступає забезпечення стійкості та надійності банку. При цьому установи можуть керуватись індивідуальними практиками, що відрізняються підходами до управління, однак дотримання нормативних вимог та модернізація в процесі управління ризиками є обов'язковими. Для забезпечення зазначених переваг банки повинні здійснювати управління на кожному з рівнів управління – стратегічному, середньому та мікрорівні. Принципи щодо управління формують підхід та сприйняття ризику, формуючи культуру ризику, за рахунок посиленої уваги до питань толерантності до ризику, моральної складової, конфіденційності, незалежності, прозорості і т.д. через що дане питання виступає не менш важливим за зовнішній нагляд та регулювання. Важливість дотримання принципів управління ризиками та культури ризику найбільш яскраво проявилась під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, вказавши на результати прояву морального ризику та наслідки, що були ним спричинені.

1.3. Характеристика методів та інструментів управління ризиками банку

Розглянувши більш детально ризики, що виникають у банківській діяльності та особливості роботи банку, можна стверджувати, що важливість управління ризиками неможливо переоцінити. Здатність керування ризиками дають методи та інструменти, що допомагають установам ідентифікувати, квантифікувати,

мінімізувати та здійснювати моніторинг ризиків, що потенційно можуть загрожувати бізнес-операціям банку та діяльності в цілому.

Використання методів та інструментів з управління ризиками, допомагає банківським установам покращувати фінансові результати, підвищувати залученість та довіру клієнтів, мінімізувати збитки та інше. Крім того, оптимальне управління ризиками має вирішальне значення для виживання банку та успіху в банківській галузі.

Банки можуть самостійно формувати методику управління ризиками та обирати відповідні інструменти для менеджменту на усіх етапах. Так, до настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років між банками існували значні відмінності у практиці управління ризиками. У частині банків була поширена слабкіша політика з управління ризиками, що наражало установи на вищий рівень нестабільності та ризикованості. Інша частина мала сильні політики управління ризиками, що допомогло пройти період кризи з мінімальними втратами або їх відсутністю [62]. Тому питання вибору та використання методик та інструментів управління ризиками потребує широкого дослідження банками у формуванні стратегії управління ризиками.

До періоду настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років велика кількість банків більшою мірою покладались на кількісні інструменти управління ризиками, особливо у питаннях ризик-менеджменту кредитного та операційного ризиків, що могли не враховувати реальний рівень ризикованості достатньою мірою [56]. Так, даний підхід до ризиків та наявність недосконалостей у системі контролю за діяльністю банків у сукупності з інструментами, що допомагали у процесі перекладання ризиків, а також відсутністю належного рівня прозорості та підзвітності, викликало накопичення системних ризиків у банках. Однак настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, що завдала значних збитків банківській системі та викликала крах частини банків, суттєво змінило підходи до процесу управління ризиками.

Проаналізувавши наукові роботи вітчизняної та зарубіжної літератури можна стверджувати, що питання класифікації методів та інструментів управління ризиками банку значно різняться між собою, фокусуючи більшу увагу на одному з видів ризику, при цьому не враховуючи інші у достатній мірі, враховуючи лише практики окремих банків, та не приділяючи уваги іншим випадкам. Відсутність системної класифікації значно ускладнює розуміння процесу управління ризиками банку, що можна пояснити широким вибором інструментів управління ризиками у практиках.

Найбільш вдалий варіант класифікації, побудований на основі інтегрованого підходу до управління ризиками, наводять Н.П. Шульга та В.І. Міщенко (рис.1.3).

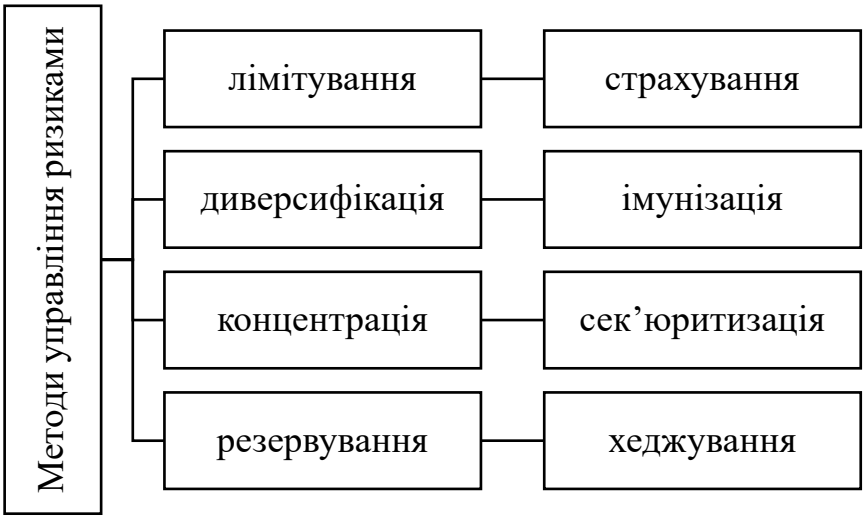

Рис. 1.3. Методи інтегрованого управління ризиками банку

Джерело: складено автором на основі [41].

Лімітування ризиків (обмеження ризиків) полягає у встановленні мінімального або гранично допустимого значення показника з метою уникнення надмірного рівня ризику. Лімітування ризику застосовується для контролю толерантності до ризику та може встановлюватись як внутрішнім менеджментом банку, так і наглядовими органами. Даний процес здійснюється як по відношенню до обсягів, концентрації або фінансового інструменту. Банки зобов'язані дотримуватись встановлених НБУ лімітів, що розробляються у відповідності до

рекомендацій Базельського комітету, та внутрішніх, що передбачаються політикою банку. Серед інструментів, що допомагають у лімітуванні можна виділити використання VaR-лімітування, «stop-loss», «stop-out» та інші [76].

Диверсифікація ризиків передбачає розпорошення ризику за географічною, галузевою або ринковою ознакою, тим самим знижуючи концентрацію ризику, що допомагає банкам знизити негативні наслідки у разі реалізації ризику у одному із секторів ознаки [41]. Диверсифікуючи свої ризики, банки можуть досягти більшої стабільності та стійкості, а також зменшити ймовірність зазнати значних втрат під час фінансової кризи.

Однак варто наголосити, що диверсифікація, яка пов'язана з додатковими витратами та ризиками, потребує контролю, адже її надмірний обсяг може спричинити зворотній ефект у відношенні до ризику. Для досягнення диверсифікації банки використовують такі інструменти, як формування інвестиційних та кредитних портфелів, похідні інструменти (опціони, форварди, ф'ючерси та свопи), здійснюють операції з валютою та сек'юритизують активи та кредити [32].

Концентрація проявляється у накопиченні рівня ризику, що може виникати у випадку недотримання норм лімітування та диверсифікації. НБУ серед причин виникнення концентрації виділяє крос-функції, що можуть відбуватись в оперативній діяльності банку. Саме концентрація кредитного ризику стала однією з причин настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, тому застосування управління ризиками з метою зниження процесів накопичення відіграє важливу роль. Серед інструментів можна виділити системи управління ризиками (RMS), стрес-тестування, диверсифікацію та формування забезпечень [32].

Резервування передбачає створення грошових резервів для покриття збитків у разі реалізації негативного сценарію. Резерви допомагають банку у випадку настання непередбачуваних подій та реалізації ризику пом'якшити наслідки для діяльності банку [25,41]. Нестача накопичених резервів у банку може викликами

значні збитки та банкрутства, що і відбулось під час фінансової кризи 2007-2008 років, коли відсутність капіталу для покриття розривів у фінансових показниках викликала неплатоспроможність банків. Норми резервування встановлюються регулятором – НБУ – та є обов'язковими для дотримання.

Одним із інструментів управління в умовах фінансової кризи, що виник у зарубіжній практиці відносно нещодавно, є динамічне резервування, що передбачає створення додаткового резервування в умовах піку кредитування для використання у випадку фінансової кризи або періоду нестабільності. Наразі практика використання динамічного резервування не є сильно поширеною. Однак впровадження НБУ контрциклічного буферу капіталу, що сприяє зменшенню накопичення ризиків у періоди кредитних бумів, наближене до ідеї динамічного резервування [41,67].

Страхування являє собою процес передачі частини ризиків банку страховику за фінансову компенсацію з метою захисту від фінансових наслідків певних несприятливих подій або ризиків. Однак особливу увагу у процесі передачі ризиків на страхування варто приділяти підбору страхової компанії, адже в іншому випадку може статись протилежний варіант сценарію. Найчастіше страхування у вітчизняній практиці застосовується саме до кредитного ризику, що пов'язано з законодавчими вимогами з боку регулятора [41].

Імунізація є методом управління, що стосується процентного та цінового ризику, що зберігає вартість портфеля від зниження при несподіваній зміні процентних ставок. Підбір інструментів імунізації підпорядковується основній меті, що полягає у зниженні чутливості різниці вартості активів для убезпечення від ринкової зміни ставок. Особливість вітчизняної практики полягає у постійній присутності розбіжності між строками зобов'язань та строками активів, що спричинено нестабільним середовищем, недовірою до установ, низькими відсотковими ставками за вкладеннями клієнтів і т.д. Водночас, попит на активні операції банку значно вищий у питанні довгостроковості позик [33,41].

Сек’юритизація передбачає передачу ризику інвесторам шляхом створення цінного паперу, який забезпечений пулом активів із різним ступенем ризику, при цьому процес включає етап поділу активів на різні рівні ризику, коли менш ризиковані активи поєднуються з більш ризикованими. Інструментами сек’юритизації можуть бути цінні папери з забезпеченням (іпотечні, боргові зобов’язання, кредитні дефолтні свопи і т.д.), структуровані інвестиційні механізми та інше [76,41].

Хеджування має на увазі зниження ризику банку та захист від потенційних втрат через коливання на ринку, фінансову кризу або інші фактори, що можуть негативно вплинути на вартість інвестиційного портфеля. До інструментів хеджування відносяться форвардні та ф'ючерсні контракти, опціонні контракти, свопи та кредитні дефолтні свопи (CDS) [41].

Найрозповсюдженішим інструментом, що дає змогу оцінити схильність до ризику та управляти ризиками банку, є аналіз фінансової звітності. Даний процес дозволяє аналізувати усі відхилення, що відбуваються у показниках як у короткому періоді, так і в динаміці. Аналіз фінансової звітності стосується якісних аспектів, включаючи якість корпоративного управління, доступність необхідної інформації і надійне управління ризиками, а також дає змогу до постійного поверхневого моніторингу показників фінансової діяльності, що відображають поточний стан банку [48].

Аналіз звітності банку ґрунтується на використанні кількісних інструментів для оцінки діяльності банку та включає у себе розрахунок коефіцієнтів, що можуть сигналізувати про відхилення. Розрахунок коефіцієнтів широко використовується, зокрема, можна виділити такі, як коефіцієнти ліквідності, достатності капіталу, якості портфеля інвестування, фінансового результату (прибуток або збиток), обсягу кредитування, розміру схильності до ризику та забезпеченнями під нього та відкритими валютними позиціями [48].

На етапі оцінки банк з допомогою інструментів здійснює квантифікацію ризиків з метою визначення ймовірності настання та впливу кожного з ризиків.

На етапі моніторингу ризиків банки використовують інструменти для постійного контролю ризиків, такі як бенчмаркінг, моніторинг лімітів та системи раннього попередження, GAP-аналіз, що дозволяють виявляти ризики на ранній стадії та вживати негайних заходів для зниження.

Стрес-тестування є ще одним із інструментів, що широко використовуються у даний момент часу у банках, та дозволяють оцінити вплив непередбачуваних сценаріїв на показники діяльності банку, тим самим розраховуючи ризики установи. Використання стрес-тестування допомагає банку виявити потенційні слабкі місця та вжити заходів щодо їх усунення [31]. Такий інструмент як стрес-тестування був впроваджений після настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років та наразі є обов'язковим для використання у процесі управління ризиками банку.

Отже, різноманітність методів та інструментів управління ризиками банку, що використовується у індивідуальних практиках банку, викликає проблеми із чітким системним класифікуванням, ускладнюючи розуміння впливу банку на ризики з метою управління. Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну наукову літературу, можна виділити найбільш вдалий варіант класифікації методів управління ризиками, серед яких лімітування, диверсифікація, концентрація, резервування, страхування, імунізація, сек'юритизація та хеджування, кожен з яких підкріплюється інструментами управління ризиками банку. Серед найрозповсюдженіших інструментів управління ризиками банку можна виділити аналіз фінансової звітності, моніторинг лімітів та норм резервування, системи раннього попередження, стрес-тестування та інші.

Таким чином, підсумовуючи усе вище сказане, можна стверджувати, що ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності, яка, зазвичай, відрізняється підвищеним рівнем ризикованості, тому управління ризиками банку є дуже важливим для стійкості та стабільності банківської установи. В умовах фінансової

кризи неналагоджене управління ризиками може призвести до значних збитків або краху банку. Однак за умови дотримання принципів, чітко сформованої політики з управління ризиками, високого рівня відповідальності та контролю за діяльністю на усіх етапах та структурних рівнях банк зможе підвищувати залученість та формувати довіру клієнтів та покращувати фінансові результати.

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

2.1. Роль регулятора у забезпеченні управління ризиками банку

Банківське регулювання відіграє велику роль у стабільності, надійності та стійкості окремих банків та банківської системи в цілому. Глобальна фінансова криза 2008 року стала чудовим тому прикладом та вказала на важливість здійснення регулювання та контролю за діяльністю банків та необхідність його посилення у довгостроковій перспективі. Незважаючи на зацікавленість банків у стійкості та ефективному управлінні ризиками, регулювання роботи вищими наглядовими установами на рівні уряду залишається визначальним фактором у дотриманні норм у питаннях управління ризиками.

У практиці управління ризиками банків регулювання здійснюється як на загальносвітовому рівні за рахунок розробки та дотримання прийнятих правил комітетів та асоціацій (Базельський комітет і т.д.) та міжнародних організацій (Міжнародний валютний фонд, Банк міжнародних розрахунків і т.д.), так і на місцевому, де головним регулюючим органом виступає уряд у ролі центрального банку.

Основним завданням регулюючих органів виступає нагляд за процесом управління ризиками банками за допомогою постійного моніторингу основних та найважливіших показників діяльності, оцінки їх фінансової діяльності, дотримання норм лімітування ризиків та їх профілю [52].

Крім того, регулятори приймають активну безпосередню участь у законотворчому процесі спільно з урядовими органами, пропонуючи та

встановлюючи стандарти управління ризиками, накладають обмеження на ризиковану діяльність та застосовують санкції до банків, які не затверджених дотримуються вимог. Також регулюючі установи можуть надавати рекомендації банкам щодо передової практики ефективного управління ризиками. Однак остаточна відповідальність за управління ризиками лежить на керівництві та раді директорів банку [67].

Значну роль у процесі регулювання діяльності банків з приводу управління ризиками здійснює Базельський комітет з банківського нагляду, що здійснює розробку та впровадження глобальних стандартів пруденційного регулювання діяльності банків та встановлює міжнародні стандарти і рекомендації для національних регулюючих органів щодо оцінки та нагляду за їхньою банківською системою. Базельська угода є глобальною нормативно-правовою базою для банків , що включає у себе набір рекомендацій з приводу управління ризиками та дотримання фінансових показників у процесі ведення діяльності [49].

Перший варіант Базельської угоди, Базель I (1988) включав у себе базові принципи з управління кредитним та ринковим ризиками, що виражалось у рекомендаціях з оцінки ризиків та стандартах достатнього для покриття капіталу [73].

На момент настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років впроваджувався Базель II (2004). Базель II складався із трьох важливих компонентів: мінімальні вимоги до капіталу, процес пруденційного нагляду та ринкова дисципліна. Перший компонент стосувався підтримки регулятивного капіталу, розрахованого для трьох основних видів банківського ризику: кредитного ризику, операційного ризику та ринкового ризику [73].

Незважаючи на те, що Базель II представив новий підхід до управління ризиками, посиливши рівень вимог до банків, роль Базеля II до та після глобальної фінансової кризи широко обговорювалася. Були дискусії щодо того, що глобальна

фінансова криза 2007-2008 років змогла продемонструвати слабкість Базеля II та посилити вплив кризи.

На зміну Базелю II прийшов Базель III (2011) з рядом важливих удосконалень стосовно управління ризиками банку (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Зміни, запроваджені до Базелю III

Недоліки Базелю II	Впровадження Базелю III	Результати
Нечіткий та недостатньо визначений капітал	Нове визначення капіталу: Капітал першого рівня: капітал для безперервної діяльності, що забезпечує платоспроможність діяльності установ Капітал 2-го рівня: зник - капітал занепокоєння, що забезпечує погашення депозитів та старшого боргу у разі дефолту. Капітал 3-го рівня ліквідовано	Підвищення якості, узгодженості та прозорості бази капіталу
Збитки від переоцінки ринку, незафіксовані у разі дефолту контрагента та можливість коригування кредитної оцінки (CVA)	Підвищені вимоги до капіталу: - Забезпечення капіталу під потенційні втрати - Вищі стандарти управління забезпеченнями та маржі - Вищі вимоги до капіталу для позабіржових деривативів	Посилення управління кредитним ризиком контрагента
Проциклічний ефект, що збільшує амплітуду ділового циклу	Нові буфери капіталу: - Буфер консервації капіталу 2,5% - Контрциклічний буфер 0-2,5% залежно від макроекономічних обставин	Зменшення проциклічності та уникнення дестабілізуючих ефектів
Відсутність істотних змін щодо оцінки деривативів та позабалансових статей	Новий коефіцієнт кредитного плеча: - Обмеження кредитного плеча 3% у процесі тестування - На основі обсягу та без поправки на ризик (балансові та позабалансові статті)	Стримування нарощування левериджу та мінімізація дестабілізуючих процесів
Відсутність моніторингу дефіциту фінансування між депозитами та кредитами	Новий стандарт ліквідності: - Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) - Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	Сприяння короткостроковій та довгостроковій стійкості профілю ризику ліквідності банку
Надмірна залежність від рейтингових агентств щодо ризику активів	Новий стандарт: - Виконання внутрішнього рейтингу поряд із зовнішніми рейтингами - Включення критеріїв прийнятності для використання зовнішніх рейтингів	Зменшення залежності від зовнішнього рейтингу та зведення до мінімуму зловживання банків у питанні оцінки

Джерело: складено автором на основі [50,51].

Серед основних недоліків Базелю II, що були змінені у Базелі III можна вказати недостатність та відсутність чіткого формулювання капіталу, проциклічний ефект, можливість делегації ризиків рейтинговим агентствам та відсутність стандартизованого підходу у використанні моделей оцінки ризику і повна передача відбору моделей на розсуд банку.

Таким чином, Базель II мав ряд недоліків, що не дали належного рівня нагляду за банківською системою та дали сформуватись бульбашці на ринку. Проте слід також зауважити, що правила Базеля II застосовувалися далеко не у всіх країнах у момент настання глобальної фінансової кризи. У Європі частина банків почали застосовувати нові правила лише у 2008 р., а регулюючі органи США відклали впровадження до 2010 році [56]. Тому звинувачувати виключно Базель II не зовсім доречно.

Реформи Базелю III, що наразі функціонує у багатьох країнах, мали значний вплив на зміну у підході управління ризиками банку, посиливши вимоги до оцінки та контролю за ризиками банку. Нові вимоги передбачали посилення у кредитному ризику, як основному, що набув прояву під час кризи 2007-2008 років, та ринковому (підвищення вимог до капіталу, повторюваної сек'юритизації та кредитних ризиків контрагентів) та ризику ліквідності (впровадження показників LCR та NSFR) [50,51]. Проте варто зауважити, що Базель III виявився більш дорогим у обслуговуванні для банків через необхідність збереження капіталу та інвестицій. Складність та кількість IT-систем та сховищ даних у поєднанні з безліччю процесів зробило дотримання Базелю III більш складним для банків у реалізації. Також серед критики Базелю III наводять, що посилення нормативів може спричинити непередбачувані наслідки, такі як скорочення загальної пропозиції кредитів для економіки або перерозподіл кредиту з більших позичальників на менших.

Однак, розглядаючи питання паралелей між поглядом на управління ризиками банком та центральним банком, Європейський центральний банк (ЄЦБ)

наголошує на наявності значних відмінностей, так, банки прагнуть до максимізації фінансових результатів та більш схильні до управління ризиками в умовах фінансової кризи, в той час як головною метою центральних банків перманентно є збереження цінової стабільності та дії з попередження неефективностей на ринку [77].

В Україні роль регулятора виконує Національний банк України, відповідаючи за нагляд за банками та небанківськими установами. У повноваження Національного банку України щодо нагляду за управлінням ризиками банками входить ряд функцій, що представлені на рис.2.1.

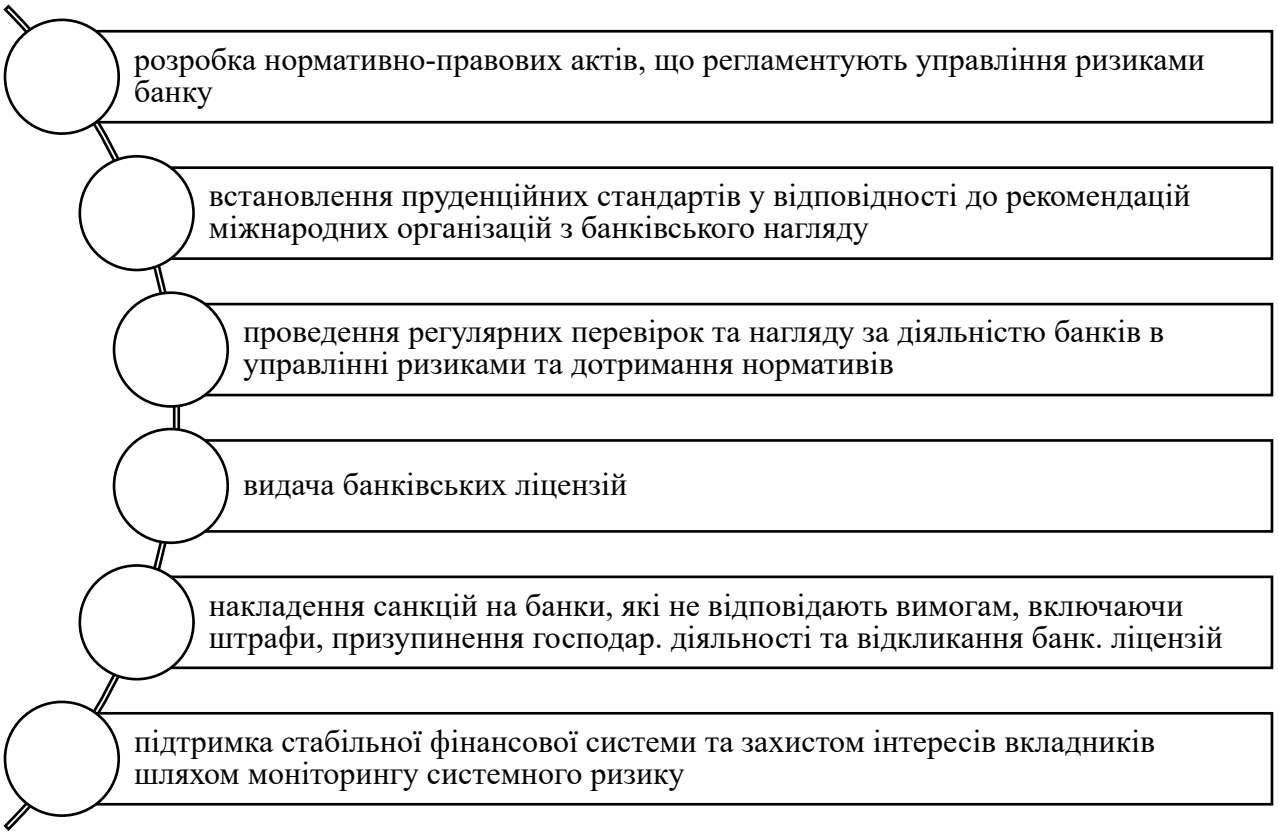

Рис. 2.1. Функції НБУ у нагляді за управлінням ризиками банками

Джерело: складено автором на основі [3].

НБУ відіграє важливу роль у розвитку безпечного та надійного банківського сектору в Україні, що має важливе значення для підтримки фінансової стабільності

та сприяння економічному зростанню. Таким чином, Національний банк України з метою підвищення рівня управління ризиками банків впроваджує нормативно-правові акти, що є обов'язковими для дотримання банками.

Першими рекомендаціями НБУ з управління ризиками банків стала постанова Правління НБУ «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», що була чинна з 2004 року. Даний документ був більш рекомендаційного характеру та включав вказівки з управління кредитним ризиком, ризиком ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутаційний, юридичний та стратегічний ризики [18].

Відповідно на момент настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років та банківської кризи 2014 року обов'язкові норми з управління ризиками були слабкими, містили загальні рекомендації та більше покладали відповідальність за ефективні процеси управління ризиками на банки. Крім того, банки часто виконували дані рекомендації неналежним чином та мали низьку культуру ризику.

Запровадження Правлінням НБУ постанови «Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» стало важливим кроком у посиленні нагляду за банківською діяльністю у питанні управління ризиками. Положення, прийняте у 2018 році передбачає перехід банків та банківських установ на нове законодавство до кінця 2020 року. Дане положення встановило більш чіткі та жорсткі вимоги, що максимально наближені до тих, що використовуються у зарубіжних країнах, зокрема, базуються на рекомендаціях Базельського комітету (Базель ІІІ) та повторюють правові акти Європейського Союзу, що використовуються Європейським Центральним Банком [28,29], що відбувається у рамках інтеграційних процесів України до євроспільноти та світових організацій, лише посилюючи необхідність управління ризиками банків в умовах зовнішнього економічного середовища та процесів фінансової кризи. Світова практика управління ризиками у банках є більш досконалою, тому такий крок є важливим для банківської системи України.

Відповідно до документу банки зобов'язані перейти на оновлену систему управління ризиками. Нові впровадження, що наведені у положенні підвищують вимоги до управління ризиками банку, встановлюють відповідальність за неефективність заходів та недотримання норм у структурі банку, визначають культуру управління ризиками, чітко описують процес управління ризиками, враховуючи етапи, та окреслюють процедури і моделі та впровадження стрес-тестування [28,29]. Також у 2020 році було здійснено удосконалення вимог НБУ, що передбачали зростання контролю за оцінкою майна під заставу, більш чітко окреслені межі та процедуру передачі деяких функцій управління на аутсорсинг, визначення норм підрозділу контролю (комплаєнс) та посадові повноваження зокрема, спрощення процедури автоматичного ухвалення рішень, збільшення періодичності подання звітів про операційний ризик [21]. Крім того, у 2022 році до початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України були внесені зміни у розрахунок ринкового ризику та його включення до нормативів достатності капіталу [14,34]. Однак після 24 лютого 2022 року Національний банк України відтермінував частину строків введення змін запроваджених вимог з управління ризиками банків. Крім того, були актуалізовані підходи до управління кредитним ризиком банку у зв'язку із впровадженням кредитних канікул та розширені вимоги до кібер-ризиків з точки зору зростання шахрайських дій з боку країни-агресора [1,22].

Отже, незважаючи на зацікавленість банків в управлінні ризиками, регулювання роботи вищими наглядовими установами на рівні урядових органів влади залишається визначальним фактором у дотриманні норм у питанні управління ризиками. Різниця у поглядах комерційного банку та регулятора на управління ризиками полягає у зацікавленості першого у максимізації фінансових результатів, в той час як головною метою другого є збереження фінансової стабільності. Регулювання діяльності банків здійснюється як на загальносвітовому рівні (Базельський комітет, Міжнародний валютний фонд, Банк міжнародних

розрахунків), так і на місцевому, де у ролі головного регулюючого органу виступає уряд у ролі центрального банку. Базельський комітет з банківського нагляду є глобальним органом, що здійснює розробку та впровадження глобальних стандартів пруденційного регулювання діяльності банків та встановлює міжнародні стандарти і рекомендації для національних регулюючих органів щодо оцінки та нагляду за їхньою банківською для підвищення безпеки та надійності банківської системи та сприяння фінансовій стабільності. В Україні регулятором виступає Національний банк України, виконуючи функції з розробки та встановлення нормативно-правового забезпечення, проведенні нагляду та контролю за діяльністю банків, видачі ліцензій та накладанні санкцій та підтримки стабільної фінансової системи і захисту інтересів вкладників.

2.2. Практика управління ризиками закордонних банків

Розглянувши теоретичні аспекти ризиків, з якими найчастіше стикаються банки у процесі своєї діяльності та, зокрема, в умовах фінансової кризи, можна стверджувати, що управління ризиками банку є важливим аспектом стійкості та стабільності банку, сприяючи повному або частковому запобіганню настання негативних наслідків.

За останні два десятиліття банки світу стикнулись з декількома проявами економічної нестабільністю на ринку, серед яких найбільшим випробуванням стала глобальна фінансова криза 2007-2008 років, що продемонструвала недосконаліть проведених заходів з управління ризиками банку. Водночас, нові випробування такі, як глобальна пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинили нові фінансові шоки.

Глобальна фінансова криза 2007-2008 років стала сильним ударом для усіх економік світу та їх банків. Серед причин настання кризи з точки зору управління ризиками у банках можна виокремити:

- надмірну впевненість фінансових установ та банків у ефективності методів оцінювання ризиків та інструментами управління ризиками;
- недосконаліть моделей управління ризиками та недостовірність даних (асиметричність інформації);
- відсутність посиленого нагляду за діяльністю банків з боку регуляторів;
- відсутність достатнього рівня прозорості у діяльності та звітності банків;
- наявність спільних інтересів банків та фінансових установ-посередників.

Важливо зазначити, що у банках перед настанням глобальної фінансової кризи 2007-2008 років проводились заходи з удосконалення управління ризиками, про що свідчать звіти банків, регуляторів та консалтингових компаній. Так, міжнародна консалтингова компанія KPMG проводила дослідження серед закордонних банків у передкризовий період, що допомогло з'ясувати, що напередодні кризи 2007-2008 років банки вкладали кошти у покращення управління ризиками, зокрема, банки інвестували у методи, ресурси, процеси та технології для оцінки, моніторингу, управління та моделювання [61]. Однак, дії, що провадились банками не змогли дати очікуваного результату.

Найбільш масштабним ризиком, що набув прояву під час фінансової кризи 2007-2008 років, став кредитний ризик. Рівень кредитування значно зріс у період перед настанням кризи за рахунок надання банками кредитів позичальникам із поганою кредитною історією та іпотечних позик з високим рівнем ризику і незначним початковим внеском, що призвело до зниження якості кредитних портфелів банків. До того ж, банки використовували метод кредитного плеча та деривативи, щоб збільшити свої прибутки та мінімізувати свій ризик [71].

Для того, щоб простежити загальний тренд у кредитуванні розглянемо динаміку загальної кількості кредитів за період з 2005 по 2021 роки з

щоквартальними даними серед країн з різним рівнем економічного розвитку, зокрема, економічно розвинених з високим рівнем доходу – Італія, Іспанія, Фінляндія, Австралія, країн, що розвиваються з середнім рівнем доходу – Ізраїль, Туреччина та країн, що розвиваються з рівнем доходу нижче середнього – Мексика, Бразилія [78] (рис.2.2). Можна помітити, що у період перед глобальною фінансовою кризою зростання загальної кількості кредитів відбувалось у всіх з досліджуваних країнах. Найбільшими темпами зростання кредитних портфелів відбувалось у країнах з розвиненою економікою (Італія, Іспанія), де був наявним легший доступ до фінансових інструментів та більш розвинутий фінансовий сектор.

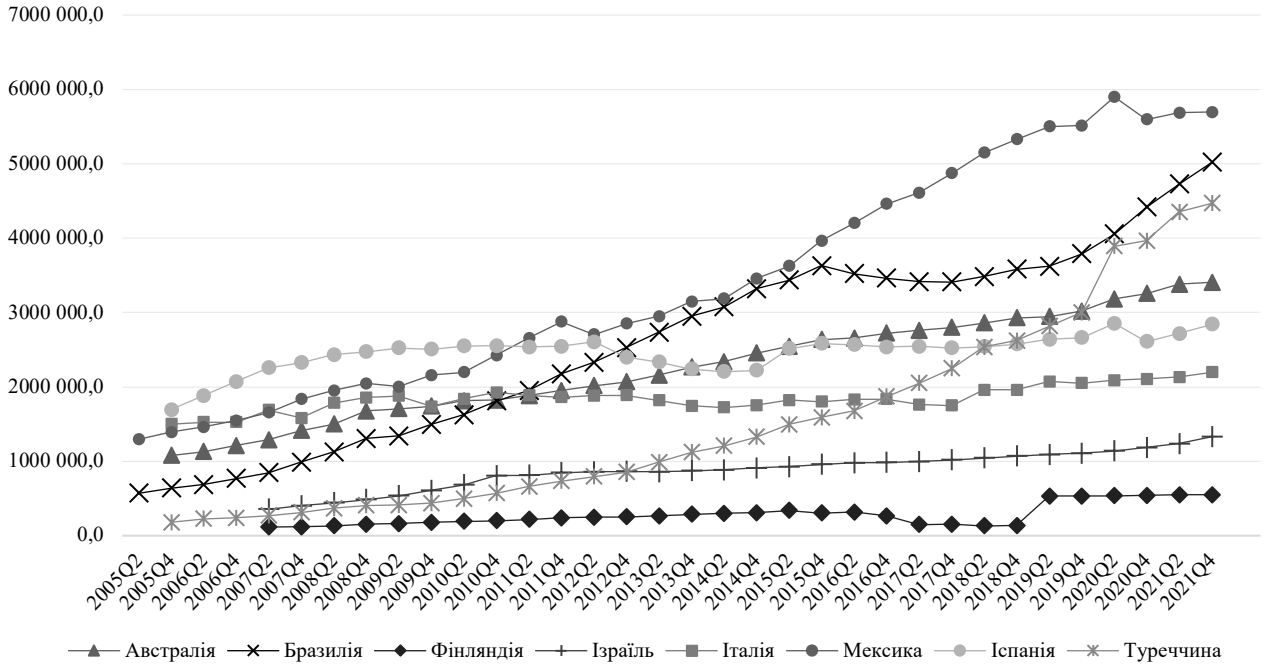

Рис. 2.2. Динаміка кредитів (абсолютні значення) у розрізі країн за період з 2005 по 2021 роки з щоквартальними даними, млн. дол.

Джерело: складено автором на основі даних Міжнародного валютного фонду [75].

Відповідно у кризовий період з четвертого кварталу 2007 року до другого кварталу 2009 року можна простежити уповільнення темпів приросту загальної кількості кредитів у середньому на 65-75%, що пояснюється загальною нестабільною економічною ситуацією у світі та наявністю проблем із ліквідністю

банків. Проте, починаючи з четвертого кварталу 2009 року, можна простежити поступове відновлення темпів кредитування.

Таким чином, незважаючи на загальну рецесію економік країн світу, потреба у кредитуванні у посткризовий період почала поступово відновлюватись, особливо, у країнах, що постраждали від кризи меншим чином. Однак, враховуючи причини настання глобальної фінансової кризи, банки у посткризовий період з метою покращення управління ризиками почали проводити кредитування у досить обмеженому форматі, унаслідок чого процес надання кредитних коштів на проекти з помірним чи високим рівнем ризику ускладнився, особливо, у розвинутих економіках світу.

Для проведення дослідження практики управління ризиками у закордонних банках були обрані щорічні дані за період з 2007 по 2021 роки у 5 ключових банках Європи, серед яких банки, що зазнали значних збитків під час кризи - Deutsche Bank (Німеччина), Societe Generale (Франція), Royal Bank of Scotland (Велика Британія), банк, що зазнав помірних збитків - Pekao Bank (Польща) та банк, що зазнав незначних збитків - Credit Suisse (Швейцарія).

Перш за все варто розглянути показник відношення непрацюючих кредитів до загального обсягу кредитів, що дає змогу оцінити кредитний ризик та якість кредитного портфелю банку (рис. 2.3).

Як можна простежити з графіку, непрацюючі кредити у досліджуваних банках помітно зросли, приріст у 2008 році у порівнянні з 2007 становив: 10,45% - Credit Suisse, 56,36% - Deutsche Bank, 89,95% - Societe Generale, 35,98% - Royal Bank of Scotland. У Pekao Bank можемо помітити зменшення даного показника у 2008, однак це можна пояснити лагом у часі у розвитку кризи у Польщі, відповідно, можемо простежити зростання на 33,27% у 2009 році. Значне зростання показника відбулось у Deutsche Bank, Societe Generale та Royal Bank of Scotland, що пов’язано із активним використанням даними банками субстандартизованих іпотечних цінних

паперів, кредитних дефолтних свопів та структурованих фінансових продуктів, що широко використовувались у банках світу у передкризовий період [66,69,72].

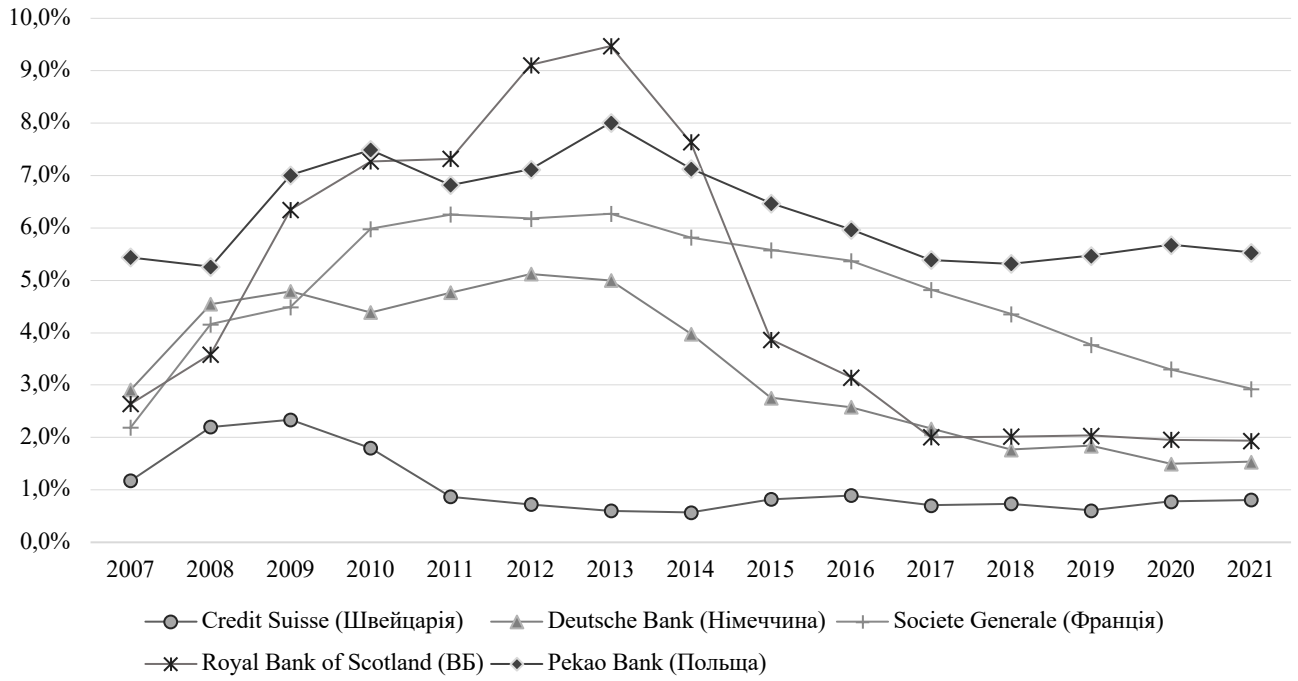

Рис. 2.3. Динаміка відношення непрацюючих кредитів до загального обсягу кредитів у розрізі банків за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [43-47].

Як відомо, перед настанням глобальної фінансової кризи 2007-2008 років у фінансовій системі сформувалась «бульбашка» на ринку іпотечного кредитування унаслідок широкого використання на той момент банківськими установами непрямих фінансових інструментів, таких як кредитні дефолтні свопи, передача управління ризиками до посередників та завищення оцінки фінансових інструментів рейтинговими агентствами, що відбулось через недостатній контроль за певними аспектами діяльності банківських установ з боку органів нагляду. Як наслідок банки стали нездоровими та було виявлено ряд проблем за рахунок недосконалостей в управлінні ризиками банків [40].

Відповідно, зростання проблемних кредитів у досліджуваних банках відбулось за рахунок «лопання бульбашки» на фінансовому ринку, що приховувало

у собі неадекватну оцінку кредитного ризику рейтинговими агентствами та заниження фактичних обсягів неякісних кредитів у портфелях банків за рахунок використання похідних інструментів.

Credit Suisse на той час став прикладом банку, який за рахунок розвиненого ризик-менеджменту зазнав незначних збитків та вийшов із кризи вже за 3 роки з моменту її настання. Серед факторів, що вплинули на стабільність банку можна виокремити диверсифіковану бізнес-модель, відносно консервативну практику управління ризиками та сильну позицію капіталу [13]. Щоб подолати фінансову кризу, Credit Suisse вжив ряд заходів, зокрема залучив додатковий капітал, зменшив ризики та скоротив витрати. Банк також брав участь в державних програмах, таких як Програма допомоги проблемним активам (TARP) у Сполучених Штатах, яка надала додатковий капітал банкам і фінансовим установам. Однак після реалізації фінансової кризи банку були висунуті звинувачення у махінаціях із фінансовою звітністю.

Pekao Bank також стикнувся із скороченням прибутків, зменшенням вартості активів та зростанням неповернень кредитів, однак політика диверсифікації в управлінні ризиками банку допомогла у мінімізації негативних наслідків, спричинених кризою. Завдяки помірній політиці з управління та стратегії диверсифікації Pekao Bank зміг пережити кризу з помірними збитками. Зовнішнє фінансування з боку материнської компанії банку - UniCredit та уряду Польщі допомогло банку отримати необхідні ресурси для покриття збитків. Загалом Pekao Bank незважаючи на найвищі показники непрацюючих кредитів у передкризовий період серед досліджуваних банків з допомогою диверсифікованого портфелю та практиці управління ризиками, що не включала у себе використання ризикованих інструментів під іпотечне кредитування, зміг подолати кризу з хорошими показниками.

Варто зазначити також, що норми Базелю II, який використовувався банками на той час, не передбачали встановлення лімітів у банках з непрацюючих кредитів,

кредитів на рівні окремих позичальників та контрагентів, а також груп пов'язаних контрагентів, які об'єднують різні типи ризиків, як у банківському та торговому портфелі, так і поза балансом, що було переглянуто після настання глобальної фінансової кризи 2007-2008 років [50].

Як можемо простежити, глобальна пандемія COVID-19 не мала помітного впливу у зростанні непрацюючих кредитів у досліджуваних банках.

Далі розглянемо показник адекватності регулятивного капіталу у досліджуваних банках. Даний показник дає змогу оцінити здатність банківських установ своєчасно та в повному обсязі розрахуватись за своїми зобов'язаннями, ілюструючи наявний капітал у банку, що може бути використаний для покриття частини збитків перед ризиком неплатоспроможності (рис. 2.4).

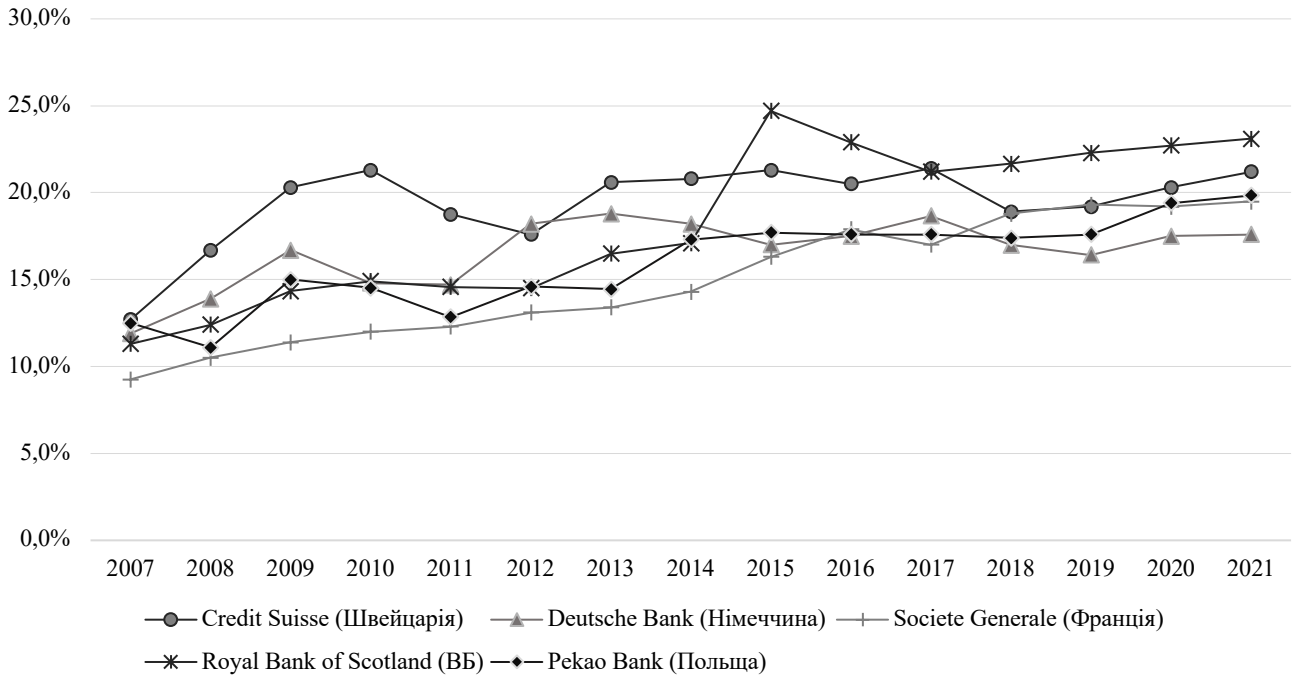

Рис. 2.4. Динаміка показника адекватності регулятивного капіталу (норматив Н2) у розрізі банків за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [43-47].

Відповідно, можемо простежити, що банки дотримувались даного показника, мінімальний рівень якого відповідно до Базелю ІІ становив 8% [50]. Так, показник

адекватності регулятивного капіталу перед настанням кризи у 2007 році становив 12,70% - Credit Suisse, 11,90% - Deutsche Bank, 9,26% - Societe Generale, 11,30% - Royal Bank of Scotland, 12,50 – Pekao Bank.

Однак унаслідок глобальної фінансової кризи 2007-2008 років було виявлено, що визначення капіталу (визначене у Базелі II), передбаченого для покриття ризиків, було нечітким та не враховувало частину ризиків, до того ж ліміт був недостатнім, у результаті чого був реалізований ризик неплатоспроможності у частині банків.

Так, з ризиком адекватності капіталу та як наслідок неплатоспроможності стикнулись такі банки, як Deutsche Bank, Societe Generale, Royal Bank of Scotland та Pekao Bank, які потребували додаткового капіталу для покриття ризиків, так Deutsche Bank отримав фінансування від уряду Німеччини, Royal Bank of Scotland отримав 45,5 мільярдів фунтів стерлінгів грошей платників податків від уряду Великобританії, за рахунок чого контрольна частка акцій банку перейшла до уряду, Pekao Bank отримав фінансування від материнської групи UniCredit Bank, Sociate Generale був врятований грошовим вливанням з боку уряду Франції.

На момент настання глобальної пандемії COVID-19 показник адекватності капіталу був на високому рівні, мінімальне значення становило 17%, та не зазнав змін у наступні роки у досліджуваних банках.

Наступним показником розглянемо рентабельність власного капіталу, що демонструє рівень збитковості досліджуваних банків (рис. 2.5).

Так, рентабельність капіталу внаслідок настання кризи у 2008 році становила - 2,10% у Credit Suisse, -11,10% у Deutsche Bank, -10,23% у Societe Generale, -8,31% у Royal Bank of Scotland та у 2009 році 7,10% у Pekao Bank. Найгірший показник рентабельності можемо простежити у Deutsche Bank, чистий збиток якого склав 3,9 мільярда євро, що стало першим збитком банку за останні десятиліття.

Відповідно низькі показники рентабельності не викликали значного занепокоєння у банків. Культура ризику на той час спонукала банки йти на

підвищений ризик, розуміючи, що у разі невдалого управління уряд надасть фінансування для покриття, що стало причиною виникнення морального ризику. Крім того, були поширені махінації з фінансовою звітністю та відсутність прозорості у діяльності банків. Відповідно до норм регулювання та внутрішніх політик банків управління ризиками передбачало можливість передачі оцінки ризиків небанківським установам таким, як рейтингові агентства, та передачі посередникам частини високоризикованих активів з балансів банків, у результаті чого оцінка ризиків не відповідала дійсним значенням, у тому числі мав місце моральний ризик у посередницьких відносинах між банками та рейтинговими агентствами.

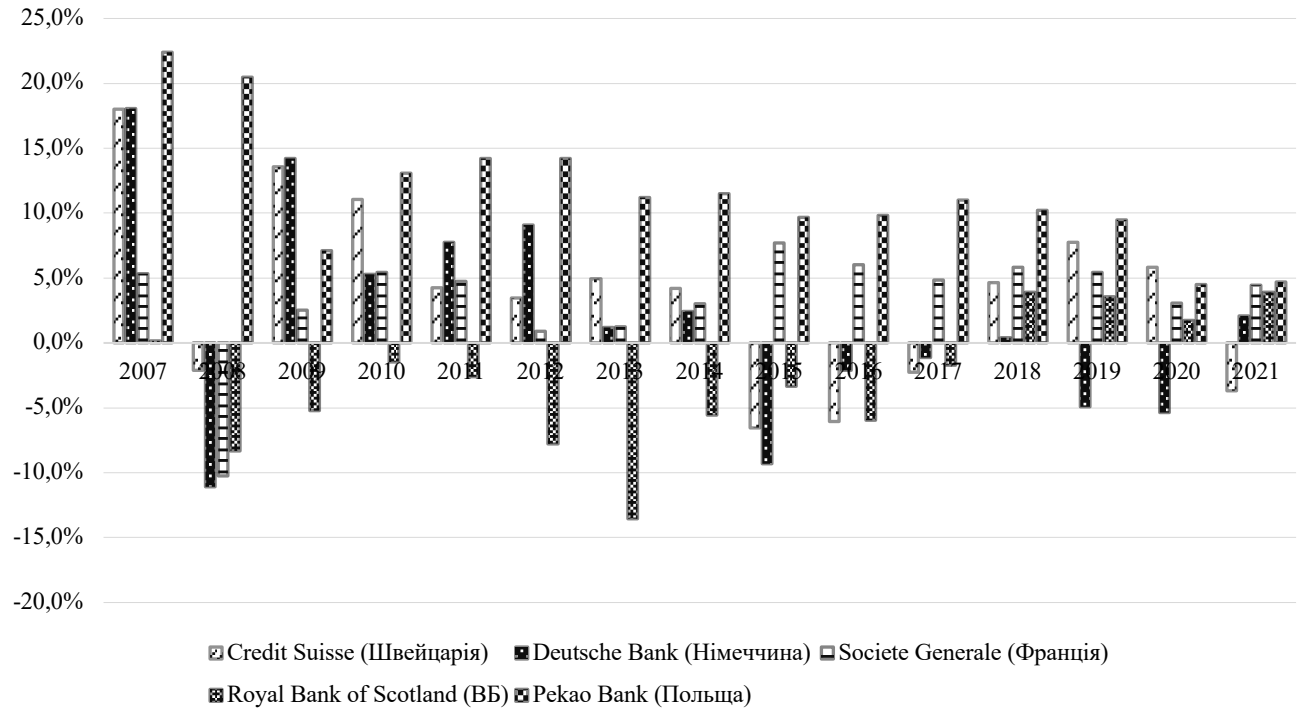

Рис. 2.5. Динаміка показника рентабельності власного капіталу у розрізі банків за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [43-47].

Так, у січні 2008 року банк Societe Generale оголосив про виявлення «масових шахрайських операціях», що проводились на чолі із співробітником банку. Загальна

сума операцій склала 50 млрд. євро, що призвело до значних збитків банку у розмірі 4,9 млрд. євро. У результаті генерального директора Societe Generale було звільнено з посади, що викликало новий етап погіршення у діяльності банку. Великі збитки, недовіра з боку вкладників, що спричинила відтік фінансових ресурсів у банку та нестабільність зовнішнього середовища могли спричинити банкрутство банку, однак дії уряду з вливання капіталу та реструктуризації банку змогли зберегти банк Societe Generale. Однак з часом, Міністерство юстиції США у 2016 році затребувало від банків Deutche Bank та Credit Suisse виплатити компенсацію за висунуті звинувачення у махінаціях у іпотечному кредитуванні під час фінансової кризи. Ситуація зі звинуваченнями лише посилила негативний вплив на Deutsche Bank, що мав проблеми у внутрішньому управління, зокрема, недостатніми показниками фінансових доходів, у результаті чого після кризи були проведені декілька реструктуризацій у банку, скорочення персоналу та витрат у 2016 році та продаж цінних паперів на ринку.

Проте, нещодавнє банкрутство Silicon Valley Bank викликало бурхливу реакцію на ринку, у результаті чого Credit Suisse опинився у кроці від банкротства, у результаті був викуплений банком UBS [13]. Такий удар на ринку відбувся у зв'язку із відсутністю пристосування бізнес-моделі банків до підвищення ставок центральними банками, що відбувається унаслідок зростаючої рецесії. Широко обговорюється і розвиток ситуації з Deutsche Bank у зв'язку із складним положенням банку напередодні та схожою ситуацією із процесом інвестування.

Отже, неефективність заходів управління ризиками банку в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008 років проявилась значним чином. Зокрема, серед причин можна виділити надмірну впевненість фінансових та банків у ефективності методів оцінювання та управління ризиками, недосконаліть моделей та даних (асиметричність інформації), відсутність посиленого нагляду за діяльністю банків з боку регуляторів, відсутність прозорості у діяльності та звітності банків, наявність спільних інтересів банків та фінансових установ-посередників. Загальні

тенденції перед настанням кризи у країнах світу вказували на зростання кредитування у передкризовий період. Дослідження серед 5 ключових банків - Deutsche Bank, Credit Suisse, Societe Generale, Royal Bank of Scotland та Pekao Bank за період з 2007 по 2021 роки дало змогу з'ясувати, що використання банками кредитного плеча, субстандартних цінних паперів у іпотечному кредитуванні, передача оцінки ризиків небанківським установам (рейтинговим агентствам), передача посередникам частини високоризикованих активів зі своїх балансів банками та махінації із фінансовою звітністю призвели до неадекватного управління ризиками, за рахунок чого сформувалась бульбашка на ринку, а недостатній рівень обов'язкового капіталу у резервах для покриття ризиків виявився недостатнім, що в сукупності викликало значні збитки у банках.

2.3. Тенденції управління ризиками банків України

У попередньому підрозділі, розглянувши управління ризиками закордонних банків, було виявлено наявність неефективних заходів з управління ризиками, що призвели до значних збитків в умовах фінансової кризи. У подальшому дослідженні зосередимо увагу на вивченні управління ризиками банків в Україні.

Банківським установам України довелось стикнутись з більшою кількістю криз у порівнянні із закордонними банками. Відображення наслідків кризових періодів можемо простежити завдяки індексу фінансового стресу, розробленого Національним банком України (рис.2.6).

Даний показник відображає рівень стресу у фінансовому секторі України, де нульове значення відображає його відсутність, а одиниця – найвищий рівень [16]. Так, з графіку можна помітити, що найбільшого стресу фінансовий сектор зазнав під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, наступним стресом стала банківська криза 2014-2015 років, спричинена військовим вторгненням на сході

України та повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Водночас, глобальна пандемія COVID-19 не мала значного впливу на економіку та фінансовий сектор України.

Рис. 2.6. Індекс фінансового стресу в Україні [16]

Для проведення дослідження практики управління ризиками у банках України були обрані дані за період з 2007 по 2021 роки у 5 ключових банках серед яких АТ КБ «ПриватБанк» (далі – ПриватБанк), АТ «Райффайзен Банк» (далі – Райффайзен Банк), АТ «ПУМБ» (далі – ПУМБ), АТ «Креді Агріколь Банк» (далі – Креді Агріколь Банк) та АТ «Універсал Банк» (далі – Універсал Банк). Так, до дослідження увійшли функціонуючі банк з державною часткою - ПриватБанк (націоналізований з 2018 року), банки з іноземних банківських груп - Райффайзен Банк та Креді Агріколь Банк, банки з приватним капіталом - ПУМБ та Універсал Банк.

Як відомо, хоча глобальна фінансова криза в Україні тривала протягом досить короткого проміжку часу, розпочавшись у четвертому кварталі 2008 року, однак, викликала ряд негативних наслідків для банківського сектору. Під час кризи 2008 року економіка України зазнала значних збитків та доволі довго відновлювалась до передкризових темпів зростання. Роздування фінансових ринків призвело до краху

фінансової системи, у результаті розпочалась банківська паніка, що набула серйозних масштабів, відобразившись у відтоці депозитів у розмірі 13% за квартал, почалось масове вилучення вкладів, що позбавляло банки України необхідного капіталу [6-8]. Водночас із існуванням нездорової банківської системи такі умови викликали неплатоспроможність найкрупніших на той час банків країни та високу вірогідність їх банкрутств.

Побудувавши графік динаміки кредитів у досліджуваних банках для вивчення загальної тенденції до кредитування за період з 2006 по 2021 роки з щоквартальними даними у розрізі банків в Україні, можна зробити висновок, що обсяги кредитування у передкризовий період значно зростали. Нарощування темпів кредитування банками у той період здійснювалось без врахування високих ризиків, з якими можуть зіткнутись банківські установи у майбутньому [5,6,9].

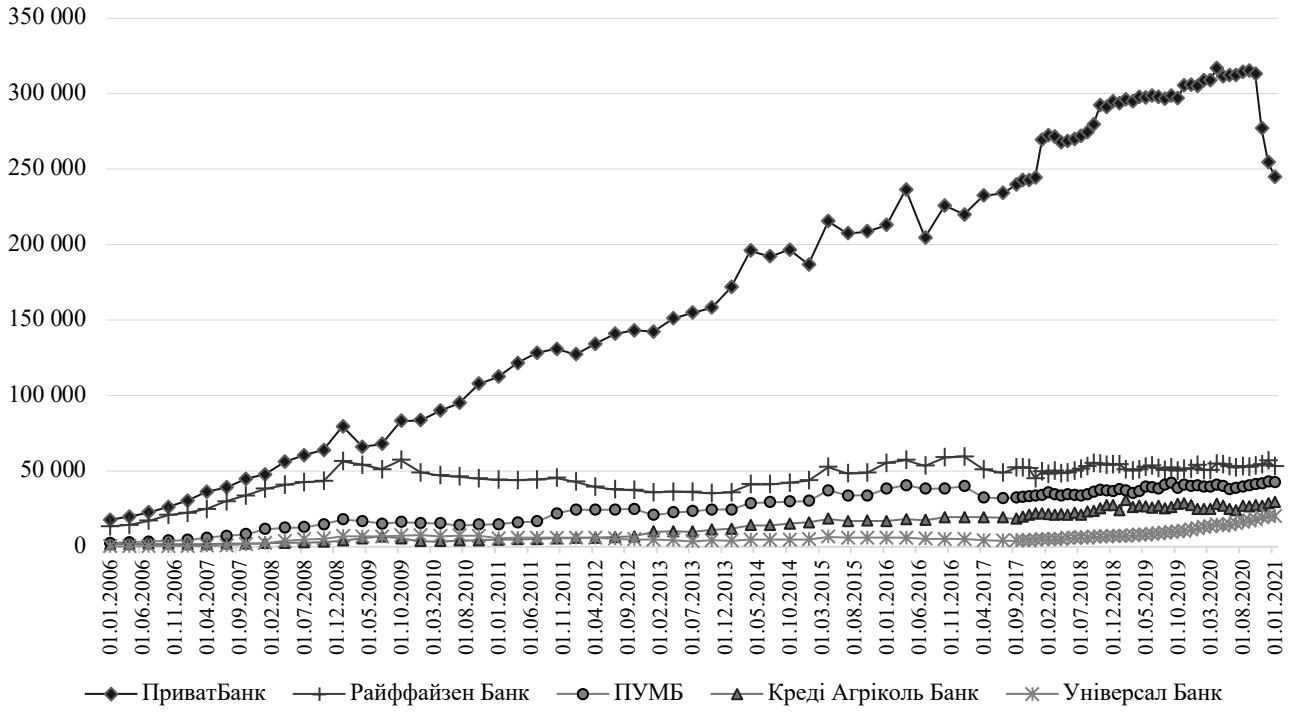

Рис. 2.7. Динаміка кредитів (абсолютні значення) у розрізі банків в Україні за період з 2006 по 2021 роки з щоквартальними даними, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України [20].

Так, зростання кредитного портфелю за період з першого кварталу 2006 по четвертий квартал 2008 року щоквартально у середньому становило: 13,1% - ПриватБанк, 12,4% - Райффайзен Банк, 18,1% - ПУМБ, 5,3% - Креді Агріколь Банк, 35,2% - Універсал Банк. У кризовий період можна простежити падіння обсягів кредитування, однак, починаючи з четвертого кварталу 2009 року темпи зростання поступово починають відновлюватись. Проблеми в управлінні кредитним ризиком, що мали місце за глобальної фінансової кризи 2007-2008 років у більшій мірі збереглись, що призвело до банківської кризи в Україні у 2014-2015 років з великою кількістю банкрутств та ліквідацією банків у наступні роки (рис. 2.7).

Таким чином, можна стверджувати, що банки в Україні мало дотримувались методики лімітування в управлінні кредитним ризиком та нарощували кредитні портфелі, у тому числі мало місце кредитування у великих обсягах на одного позичальника та кредитування пов’язаним особам, зокрема, такі випадки були помічені у Приватбанку, однак фактично реалізація кредитного ризику відбулась під час банківської кризи, коли у результаті перевірки у 2016 було виявлено до 75-90% проблемних кредитів, що призвело до націоналізації банку [11].

З цієї точки зору не менш важливим є розгляд показника відношення непрацюючих кредитів до загального обсягу кредитів у банках України, що демонструє кредитний ризик та якість кредитного портфелю банку (рис.2.8).

У середньому серед банків України у передкризовий період показник непрацюючих кредитів у загальному кредитному портфелі коливався на рівні 4-6% у кожному з досліджуваних банків. Однак із настанням фінансової кризи частка непрацюючих кредитів почала різко збільшуватись, зростання з третього кварталу 2008 року по перший квартал 2010 року склало: 9,0 п.п. - ПриватБанк, 12,7 п.п. - Райффайзен Банк, 15,7 п.п. - ПУМБ, 9,2 п.п. - Креді Агріколь Банк, 10,9 п.п. - Універсал Банк.

У результаті проведеного аналізу у банках України проблемна заборгованість у кредитних портфелях сягала 25%, проте фактичний рівень проблемних кредитів

був вищим. Неврахування значної частини непрацюючих кредитів відбулось з причини слабкого управління кредитним ризиком, що з допомогою заплутаної системи фінансової звітності банків допомагав у маскуванні значних обсягів непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків. Також, варто зазначити, що кредити у банках у передкризовий період часто не проходили належної оцінки [33]. На той час нагляд з боку регулятора був недостатньо жорстким та допускав наявність невідповідностей у діяльності банків.

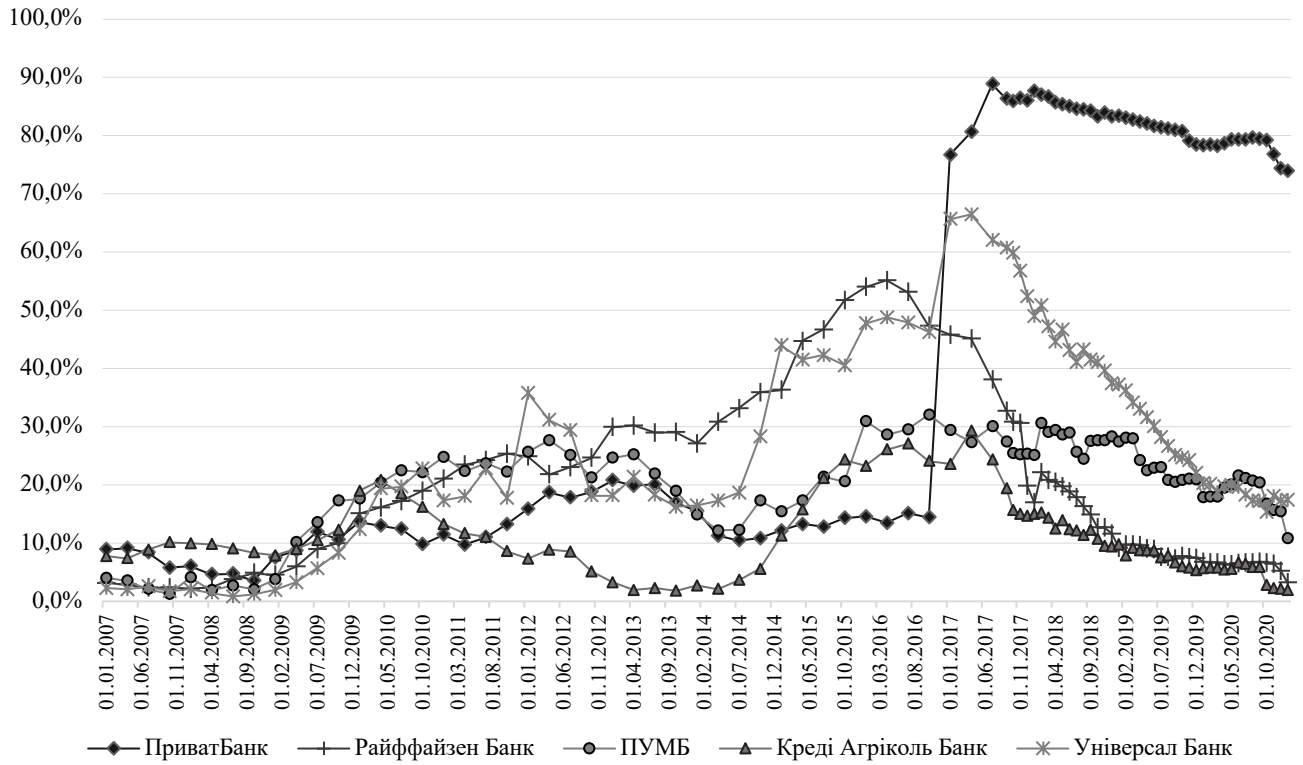

Рис. 2.8. Динаміка відношення непрацюючих кредитів до загального обсягу кредитів у розрізі банків в Україні за період з 2007 по 2021 роки з щоквартальними даними

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних НБУ [30].

Проблеми із наявністю резервів у банках України також існували, тому варто розглянути показник адекватності регулятивного капіталу, що демонструє

наявність ризику адекватності капіталу та можливість реалізації ризику неплатоспроможності як наслідку (рис.2.9).

Як можна простежити з динаміки показника адекватності регулятивного капіталу, його значення у передкризовий період та на момент кризи знаходилось у межах нормативних значень (норматив передбачає перевищення 10%) та коливалось у межах 12-15%. Проте, фактично у банках спостерігалась нестача капіталу, що покривалась у період фінансової кризи за рахунок надання додаткової капіталізації для збереження системно важливих та значимих для банківської системи банків. Причиною цього стали, по-перше, банківська паніка вкладників, що намагались масово вилучати депозитні кошти з рахунків, по-друге, наявна на той час у банках проблема «проїдання капіталу» унаслідок чого резерви постійно знижувався та установи потребували додаткової капіталізації.

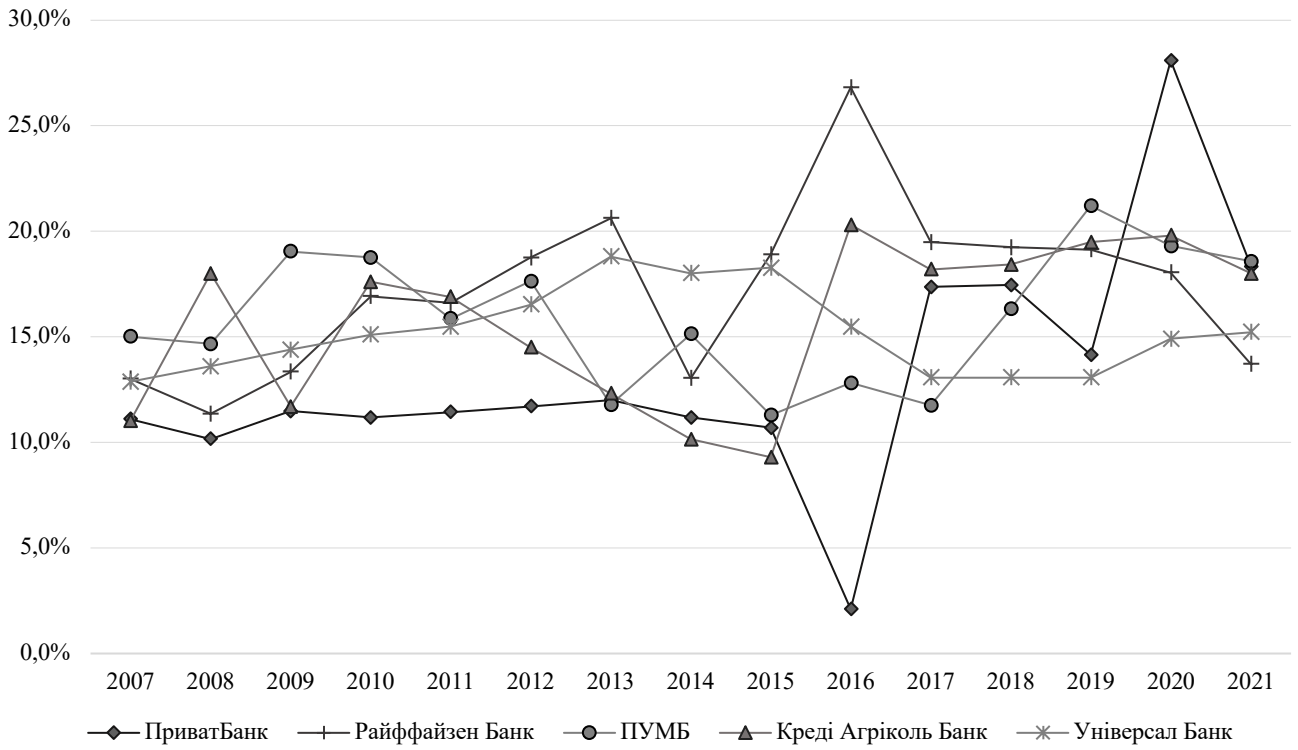

Рис. 2.9. Динаміка показника адекватності регулятивного капіталу (норматив Н2) у розрізі банків в Україні за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [35-39].

Так, НБУ надав кошти на докапіталізацію, у зв'язку з кризою загальна сума з яких становили 37 млрд. грн., з них 3,7 млрд. грн. – Приватбанк, 2,3 млрд. грн. – ПУМБ, 3,1 млрд. грн. – Універсал Банк [5,10,11].

Розглянемо показник короткострокової ліквідності (рис. 2.10).

Ліквідність у банках на момент настання кризи була недостатньою для покриття потреб [12], таким чином банки не мали достатньо коштів для виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами, що у результаті лише посилює банківську паніку. Відповідно показник короткострокової ліквідності у момент настання кризи становив 36,93% - ПриватБанк, 47,82% - Райффайзен Банк, 29,47% - ПУМБ, 49,39% - Креді Агріколь Банк, 46,50% - Універсал Банк, відповідно до нормативу, якого банки дотримуються наразі показник повинен становити не менше 60%.

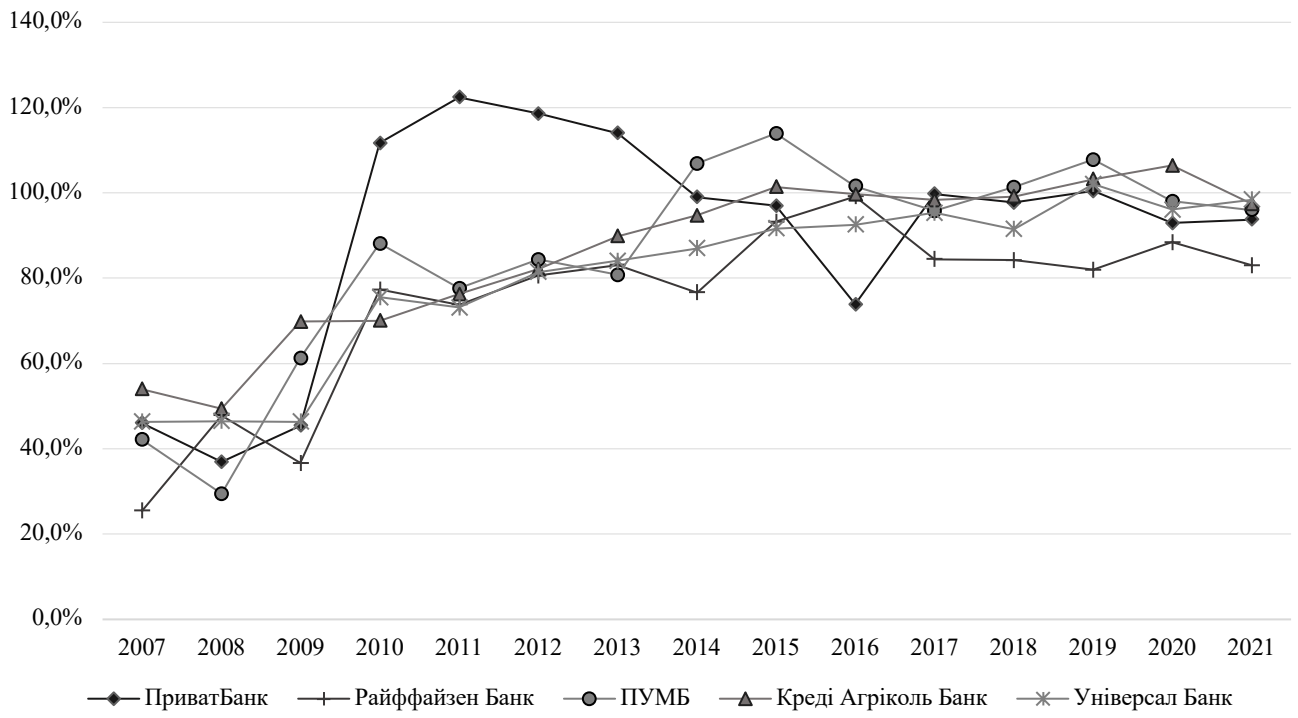

Рис. 2.10. Динаміка показника короткострокової ліквідності (норматив Н6) у розрізі банків в Україні за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [35-39].

Наступним показником розглянемо рентабельність власного капіталу, що демонструє рівень збитковості досліджуваних банків (рис. 2.11).

У результаті настання кризи показник рентабельності власного капіталу у 2009 році склав 10,23% - Приватбанк, -38,00% - Райффайзен Банк, -30,48% - ПУМБ, -122,37% - Креді Агріколь Банк, -27,63% - Універсал Банк.

Провівши аналіз серед досліджуваних банків можна помітити, що незважаючи на те, що ПриватБанк та Універсал Банк змогли впоратись з глобальною фінансовою кризою 2007-2008 років, наявні проблемні активи та проблеми в управлінні ризиками знайшли реалізацію у період банківської кризи 2014-2015 років.

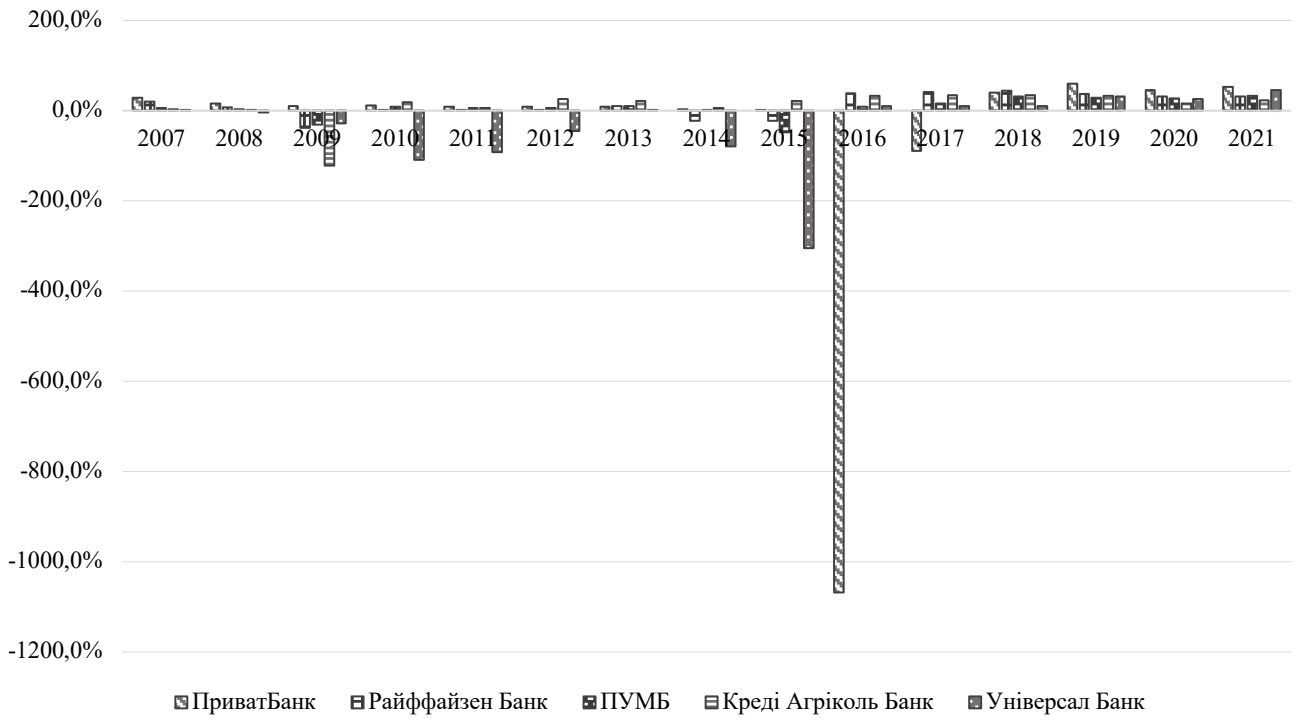

Рис. 2.11. Динаміка показника рентабельності власного капіталу у розрізі банків в Україні за період з 2007 по 2021 роки з щорічними даними

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних щорічних звітів банків [35-39].

Наявність морального ризику лише посилила наслідки кризових процесів. Однією із ключових особливостей даних банків можна назвати високий рівень

проблемних кредитів. Під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років банки отримали додатковий капітал від НБУ, провели реструктуризацію та почали працювати над покращенням управління ризиками та достатністю капіталу, однак банківська криза, що трапилась зовсім незадовго та відсутність прозорості у діяльності спричинили реалізацію ризиків та значні проблеми у обох банках [11].

Такі банки як Креді Агріколь Банк, Райффайзен Банк та ПУМБ змогли утримати більш стабільні позиції під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років та банківської кризи 2014-2015 років за рахунок більш консервативного підходу до управління ризиками. Зокрема, Креді Агріколь Банк запровадив більш жорсткі процеси управління ризиками, провів оптимізацію витрат та, незважаючи на скорочення попиту на кредитування та зростання неповернень, зміг підвищити показники достатності капіталу та ліквідності [9]. ПУМБ до моменту настання кризи проводив більш консервативну політику кредитування, диверсифікував ризики та підвищував капітал. Значне зростання кредитного портфелю у банку відбулось напередодні кризи, однак менеджмент банку зосередив увагу на даному показнику та почав посилювати вимоги у кредитуванні. Скорочення витрат для підвищення операційної ефективності допомогло банку знизити витратну частину та утримати позиції в умовах кризи [10]. Райффайзен Банк зосередив більшу увагу на утриманні капіталу, що необхідний в умовах кризи та зменшував вплив капіталу на високоризикові активи. Банк почав провадити більш консервативну політику кредитування, мінімізувавши кредитування малих і середніх підприємств та збільшив вимоги до застави кредитування. Водночас, банк зміг диверсифікувати потоки доходів, збільшити базу клієнтів та підвищити конкурентні позиції, у результаті чого з часом банк вийшов на лідируючі позиції на ринку України.

Так, після кризи 2008 року, незважаючи на проведення заходів з оздоровлення банків Національним банком України, до кінця очистити банківську систему не вдалось, у результаті чого у 2014-2015 роках в Україні мала місце банківська криза, під час якої відбулось очищення банківського сектору від фінансово нестабільних

установ, що були поступово виведені з ринку у посткризовий період за сприяння Національного банку України. Такий крок допоміг зміцнити банківський сектор України. Так, у 2015 році вперше у банках України було проведене незалежне стрес-тестування, передбачене міжнародною практикою управління ризиками банку.

Відтак, зіткнувшись із коронакризою у 2019 році, банкрутств та проблем у діяльності банків не відбулось, що пов'язано з більш стабільним та здоровим банківським сектором та діями щодо фінансової стабільності, проведеними НБУ. Швидке реагування банків допомогло уникнути збитків, а комунікація з вкладниками та кредиторами з боку НБУ з допомогою ЗМІ з приводу ситуації у банківському секторі допомогли уникнути банківської паніки з вилученням коштів з рахунків банків. Схожа комунікація НБУ відбувається і в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, за рахунок чого вдається утримувати панічні настрої населення та стабілізувати банківську систему.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що найбільшого стресу фінансовий сектор України зазнав під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, наступним стресом стала банківська криза 2014-2015 років, спричинена військовим вторгненням на сході України та повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році. глобальна пандемія COVID-19 не мала значного впливу на економіку та фінансовий сектор України. Дослідивши управління ризиками в умовах фінансової кризи в Україні за період з 2007 по 2021 роки у 5 ключових банках серед яких ПриватБанк, Райффайзен Банк, ПУМБ, Креді Агріколь Банк та Універсал Банк, можна стверджувати, що заходи з управлінням ризиками банку в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, були доволі слабкими, банки в Україні мало дотримувались методики лімітування в управлінні ризиками, у тому числі мало місце значне зростання кредитування неналежної якості та без належної застави, кредитування у великих обсягах на одного позичальника та кредитування пов'язаним особам, неналежна оцінка ризиків, мала місце недостатня ліквідність, що у сукупності з заплутаною системою

фінансової звітності частини банків допомагло у маскуванні значних обсягів непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків та моральним ризиком спричинило банкрутства та збитки у банках. Крім того, низькі резерви для покриття наявних ризиків та банківська паніка, що викликала масове вилучення депозитних коштів вкладниками призвели до погіршення ситуації. Незважаючи на проведення заходів з оздоровлення банків у 2014-2015 роках в Україні мала місце банківська криза, під час якої відбулось очищення банківського сектору від фінансово нестабільних установ, що були поступово виведені з ринку у посткризовий період за сприяння Національного банку України. Наразі НБУ продовжує проведення заходів з посилення нагляд за банками в Україні з метою посилення управління ризиками банків за досягнення стабільності банківського сектору України.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

3.1. Впровадження інтегрованих систем управління ризиками банку

Використання інтегрованих систем управління ризиками дає можливість банкам ідентифікувати належний рівень контролю та врахувати рівень ризику установи як комплексного показника. Впровадження інтегрованих систем допомагає використовувати дані та інформацію у сукупності для оцінки потенційних ризиків і впливу цих ризиків на діяльність банку. Комплексний підхід до управління ризиками є важливим та допомагає оцінити зв'язок ризиків у різних сферах діяльності банку. Крім того, інтегрований підхід дозволяє банкам відстежувати та управляти своїми ризиками ефективніше та результативніше, зменшуючи ймовірність несподіваних збитків або ризику банкрутства.

Підхід, що був розкритий у попередніх розділах роботи, який базується на інтегрованій системі управління має на увазі сукупність дій та інструментів для комплексної оцінки, тому у подальшому дослідженні зупинимось більш детально на моделях інтегрованої системи управління, що використовуються на етапі оцінки та контролю за управлінням ризиками банку. Такі моделі дають можливість комплексно оцінити ризики та краще розуміти взаємозв'язки між різними видами ризику у діяльності банку.

Крім того, такі моделі допомагають банкам знаходити точку балансу між зростанням рівня ризику та фінансовими показниками, що допомагає у прийнятті рішень з розподілу ресурсів банку, а також допомагає у залученні нових клієнтів та розширенні діяльності [42].

Наразі банки все частіше використовують моделі, побудовані на основі інтегрованих систем, що є мультифакторними та допомагають розглядати ризики у комплексі.

У подальшому дослідженні зупинимось на дослідженні ефективності управління ризиками банку, взявши за основу мультифакторну модель MPL, розроблену науковцями Міклажевська Є. та Кілом К.

Модель розраховується з допомогою наступної формули:

$$MPL = ROE + \frac{L}{A} + \frac{C}{I} + Z - \text{оцінка} + NPL \quad (3.1)$$

де ROE – рентабельність власного капіталу,

L/A – відношення кредитів до активів,

C/I - відношення операційних витрат до операційних доходів,

Z-оцінка – оцінка стабільності,

NPL – відношення непрацюючих кредитів до кредитів [2,68].

Для розрахунку даної моделі використовується показник Z-оцінки, що демонструє ймовірність дефолту банку. Коефіцієнт розраховується як сума рентабельності активів (ROA) та коефіцієнту достатності (адекватності) капіталу (CAR) за певний рік, розділених на стандартне відхилення рентабельності активів (ROA) за певний період [68]. Показник розраховується з допомогою наступної формули:

$$Z - \text{оцінка} = \frac{ROA+CAR}{\sigma ROA} \quad (3.2)$$

де ROA – рентабельність активів,

CAR – норматив адекватності капіталу,

σROA – стандартне відхилення ROA [2,68].

Інтерпретація даного коефіцієнта полягає у наступному: чим вищим є показник, тим більша ймовірність дефолту банку та навпаки. Таким чином, даний показник зосереджує увагу на прибутку та достатності капіталу банку [2,68].

Так, розрахунок за моделлю MPL автори проводять, використовуючи розрахунок на основі розбивки показників на децильні десятки, що розраховуються як відношення показника сукупності окремих банків до середнього показника банківської системи, що дещо ускладнює розрахунок даної моделі. Крім того, враховуючи розкид у показниках діяльності банків України, розрахунки моделі можуть демонструвати некоректні дані за рахунок наявних значних відмінностей у даних банків, на відміну від середніх показників по банківським системам країн Європи, що використовуються у дослідженні зазначених науковців.

Крім того, трактування моделі авторами полягає у наступному – показник, що входить до діапазону від +1 до +5 свідчить про стабільність та ефективність роботи банку, показник у діапазоні від -1 до -5 свідчить про зворотнє. Однак, у результатах проведеного дослідження можна простежити наявність коливання показника у діапазоні від -10 до +10, при цьому трактування перевищення по даним показника не пояснюється.

Підбір параметрів моделі авторів полягає у використанні коефіцієнтів ефективності діяльності (рентабельність активів, відношення кредитів до активів та відношення операційних витрат до операційних доходів) та коефіцієнтів стабільності (відношення непрацюючих кредитів до кредитів та оцінка стабільності) [68]. Однак як уже було з’ясовано у попередніх розділах роботи для стабільності та стійкості банків не менш важливим є коефіцієнт ліквідності.

Таким чином, для покращення моделі зробимо заміну коефіцієнта відношення операційних доходів до операційних витрат, так як даний показник демонструє ефективність використання коштів, що враховується у показнику рентабельності активів, на коефіцієнт ліквідності. Крім того, для полегшення розрахунку моделі використаємо поділ показників на стимулятори та

дестимулятори. Так, стимулятори впливають на залежну змінну (значення моделі - стабільність та ефективність роботи банку) позитивно та позначаються зі знаком +, а дестимулятори мають негативний вплив та позначаються зі знаком -.

Розрахунки за моделлю мають наступну інтерпретацію – показники у діапазоні від +1 до +5 свідчать про відносну стабільність та ефективність у діяльності банку, діапазон від +5 і вище свідчить про значну стабільність, діапазон від -1 до -5 свідчить про відносну нестабільність, діапазон, що перевищує -5 свідчить про значну значну нестабільність банку.

Рівняння описаної моделі виглядає наступним чином:

$$MPL = ROE - \frac{L}{A} + STL + Z - \text{оцінка} - NPL \quad (3.3)$$

де ROE – рентабельність власного капіталу,

L/A – відношення кредитів до активів,

STL – короткострокова ліквідність,

Z-оцінка – оцінка стабільності,

NPL – відношення непрацюючих кредитів до кредитів.

Для перевірки якості побудованої моделі з допомогою програмного забезпечення Statistica проведемо багатофакторний аналіз. Спершу варто перевірити однорідність даних моделі:

Descriptive Statistics (Spreadsheet2)

Variable	Valid N	Mean	Minimum	Maximum	Std.Dev.	Coef.Var.
Var1	30	1,000616	0,947715	1,069102	0,025238	2,52220
Var2	30	1,000000	0,809865	1,300117	0,092822	9,28217
Var3	30	1,000167	0,956921	1,036501	0,013081	1,30788
Var4	30	1,012519	0,750649	1,205158	0,109821	10,84629
Var5	30	1,026300	0,578930	1,380149	0,156735	15,27181
Var6	30	1,006928	0,868165	1,196888	0,086519	8,59241

Рис. 3.1. Однорідність даних дослідження вдосконаленої моделі MPL

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [35-39].

Як можна простежити, коефіцієнт варіації у жодному із показників не перевищує 33%, тобто сукупність є однорідною, переважають спільні риси, сукупність є стабільною. Аналіз кореляційної залежності показав, що дані не мають значних залежностей, розподіл у даних є нормальним (Додаток А,Б).

Далі розглянемо які з факторів впливають на показник стабільності та ефективності банку (Var2). Для цього будуємо регресійну модель, де залежний фактор Var2, а незалежні фактори Var1, Var3, Var4, Var5, Var6, де Var1 - регулятивний капітал до ризикозважених активів, Var1 – рентабельність активів, Var3 – відношення кредитів до активів, Var4 – короткострокова ліквідність, Var5 – Z-оцінка, Var6 – відношення непрацюючих кредитів до кредитів.

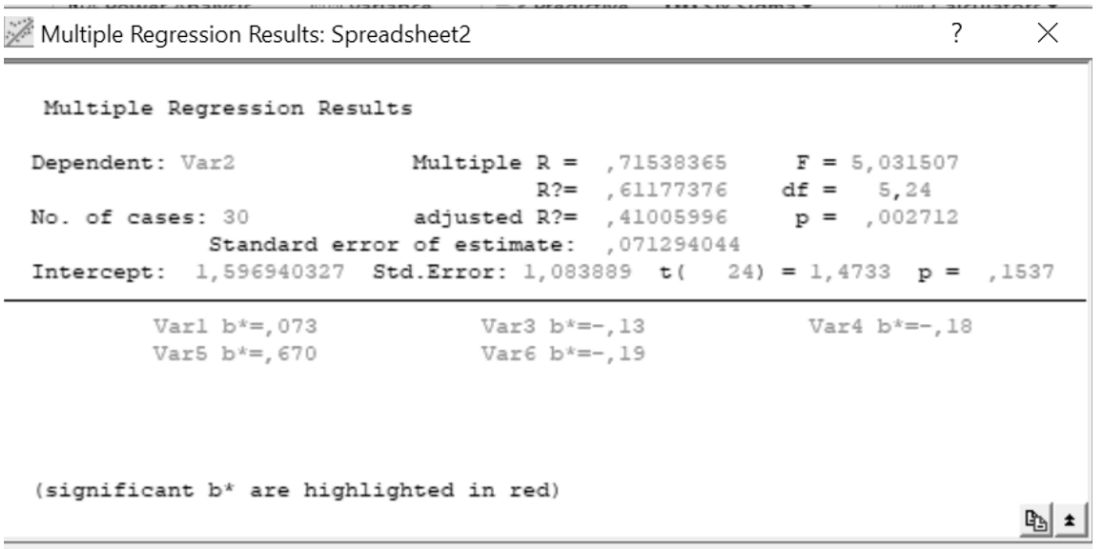

Рис. 3.2. Дані регресійного дослідження вдосконаленої моделі MPL

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [35-39].

Відповідно до отриманих даних, можемо простежити, що найбільш впливовим є показник Var5 (Z-оцінка) із достовірністю 97,3%. Показник детермінації становить 61%, тобто модель пояснює 61% взаємозв'язків, що можна пояснити значним впливом на показник стабільності та ефективності банку макросередовища.

Розрахунки серед досліджуваних банків України з використанням моделі можемо простежити на рисунку 3.3. Побудова графіку продемонструвала підтвердження результатів попереднього дослідження. Так, падіння у показнику стабільності та ефективності під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років можемо простежити в усіх досліджуваних банках. Однак найбільш яскраве відображення незадовільної оцінки показника стабільності та ефективності можемо простежити у ПриватБанку та Універсал Банку, що реалізувалось у період банківської кризи.

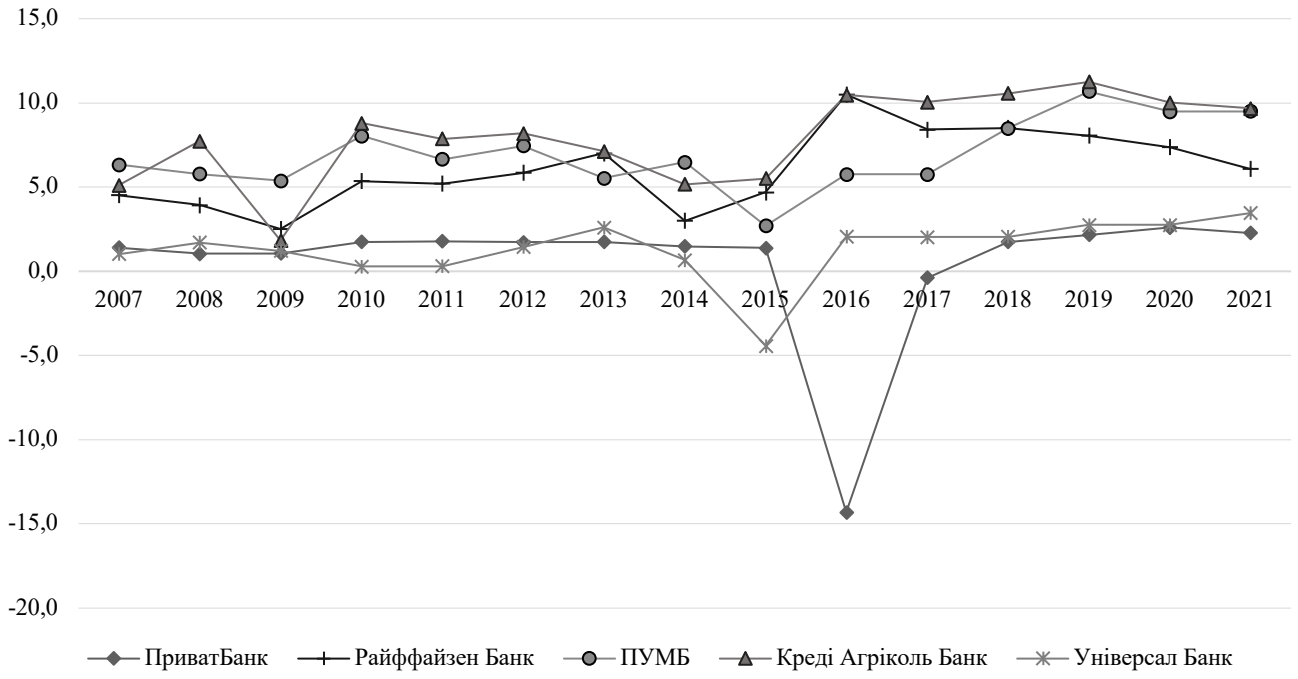

Рис. 3.3. Розрахунки за вдосконаленою моделлю MPL

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [35-39].

Отже, комплексний підхід до управління ризиками є важливим та допомагає оцінити зв'язок ризиків у різних сферах діяльності банку. Використання інтегрованих систем управління ризиками дає можливість банкам ідентифікувати належний рівень контролю та врахувати рівень ризику установи як комплексного показника. Зміни внесені до моделі дали змогу полегшити обрахунок даних за рахунок використання стимуляторів та дестимуляторів та більш комплексно

розглянути управління ризиками, врахувавши коефіцієнт короткострокової ліквідності банку. Недоліки у відсутності належної інтерпретації даних були вирішені шляхом визначення діапазонів коливань показника моделі та дали змогу більш детально оцінити фактичний стан стабільності та ефективності банку. Візуальна побудова результатів розрахунку моделі дала змогу підтвердити результати попереднього дослідження.

3.2. Модернізація управління ризиками банку

Одним із найбільш важливих питань, що виникає у відповідь на недоліки в управлінні ризиками банку в умовах фінансової кризи є дослідження шляхів вирішення даної проблеми. Як було згадано раніше, банки постійно вкладають кошти у розробку та впровадження нових методик, інструментів та управління ризиками для контролю за управлінням ризиками. І саме глобальна фінансова криза 2007-2008 років допомогла виявити значну кількість проблем у системі управління ризиками, що стали основним фокусом у роботі наглядових органів та банків.

Управління ризиками банків в Україні потребує особливої уваги, оскільки країна у зв’язку із повномасштабною війною Росії не території України стикається зі зростаючою політичною, економічною та соціальною нестабільністю. У сучасних умовах для України як ніколи важливим та актуальним постає питання покращення системи управління ризиками для забезпечення функціонування банківських установ у відносно стабільних умовах.

Перш за все, особливої уваги потребує удосконалення культури ризику. Часто менеджмент банків, особливо в Україні, сприймає процес управління ризиками як формальний процес, що необхідний для виконання у зв’язку з вимогами регулятора [19,31]. Слабка культура ризику у банку може призвести до значних фінансових втрат, репутаційних ризиків та судових позовів, як це відбулось у результаті

реалізації морального ризику під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років. Натомість її зростання може сприяти створенню середовища, де ставлення до ризиків відповідальне, заохочуючи банківських службовців на всіх рівнях ідентифікувати, оцінювати та належним чином керувати ризиками. Культура ризику допомагає сприяти зниженню присутності морального ризику за рахунок рівня відповідальності, покладеного на суб'єктів економічних відносин, як банківських установ, так і інших учасників, пов'язаних із банківською діяльністю. У довгостроковій перспективі культура ризику здатна мінімізувати моральний ризик, забезпечивши вищу стабільність та стійкість банку.

Включення принципів управління ризику до нормативно-правових актів регулюючих органів стало важливим кроком у сприянні розвитку культури ризику. В Україні, зокрема, принципи управління ризиками у банку вперше були чітко окреслені у постанові «Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», включаючи у себе відповідальність на різних рівнях управління ризиками відповідно до посадових інструкцій. Хоча культура ризику набула популярності за останні кілька років, багато банків лише починають її впровадження. Проведення заходів з її впровадження має бути комплексним та ініціюватись як наглядовими органами, що можуть проводити удосконалення нормативно-правового забезпечення, навчальних матеріалів та лекцій та впровадження стимулювання розвитку, так і банками, що можуть проводити ознайомчі та навальні заходи та лекції для працівників різних структурних рівнів банку, так і користувачів послуг.

Відстежування прогресу у даному напрямку може відбуватись за рахунок регулярних опитувань персоналу та клієнтів для оцінки впровадження культури ризику, порівнюючи показники банку з попередніми роками.

Корпоративні цінності здатні значно покращити діяльність банків за рахунок щоденних дій з урахуванням відношення до ризиків, застосовуючи ініціативи, що допомагають закріпити уявлення та поведінку, які складають цю культуру ризику.

Так, цільове бачення функції ризику може мати чіткий розвиток паралельно з цінностями та нормами, які організація може використовувати для управління ризиком [4,32]. Ці цінності, швидше за все, сприятимуть обґрунтованому, усвідомленому прийняттю ризику на основі його схильності до ризику, у поєднанні з необхідними перевірками та системами контролю для постійного виявлення, оцінки та пом'якшення ризиків, а також прозорих процедур для спостереження за порушеннями та відхиленнями. Крім того, розвинена у банку культура ризику може стати важливим елементом конкурентної переваги за рахунок стійкості, стабільності та надійності установи.

По-друге, покращення нормативно-правової бази та підвищення вимог з боку регуляторів є ключовою рисою, що необхідна для зростання рівня управління ризиками банків. Так, доопрацювання Базелю ІІІ та нормативних документів регуляторів значно посилили вимоги до банків та включили ряд важливих змін для усунення можливості повторення ситуації, що виникла під час глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, розширивши регуляторну базу шляхом посилення мікро- та макропруденційного регулювання за всіма напрямками. Однак критика Базелю ІІІ полягає у його ускладненій методології з управління ризиками та високій вартості включення нових методів розрахунку [73]. Так, відповідно до статистики Базельського комітету, на впровадження нормативу ліквідності LCR банки витратили великі кошти, однак питання ефективності використання даного показника все ще постає [13]. Складність та кількість ІТ-систем та сховищ даних у поєднанні з безліччю процесів зробило дотримання Базелю ІІІ більш складним для банків. Також серед критики Базелю ІІІ наводять, що посилення нормативів може спричинити непередбачувані наслідки, такі як скорочення загальної пропозиції кредитів для економіки або перерозподіл кредиту з більших позичальників на менших [58].

Наразі у процесі розробки знаходиться Базель IV, відповідно до норм якого очікується, що нові вимоги зменшать складність внутрішніх моделей банків, щоб

скоротити відмінності між внутрішнім моделюванням і стандартизованим підходом. Нормативи капіталу, ліквідності, фінансування та левериджу, а також вимоги з приводу санації, ймовірно, змусять банки будувати процеси, які відповідають усім обмеженням, одночасно прагнучи повністю використовувати потенціал до зростання.

Дослідження, проведене McKinsey, також наголошує, що з моменту останньої глобальної фінансової кризи настрої користувачів банківських послуг змінилось. Зменшення толерантності населення та уряду до банкрутства банків після світової фінансової кризи вказує на необхідність перекладання більшого рівня відповідальності на банки безпосередньо. При цьому, толерантність до втручання наглядових органів та урядових структур з використанням грошей платників податків для порятунку банків знизились [58]. Зростання жорсткості нагляду відбуватиметься поступово, охоплюючи більше напрямків, зокрема, останнім часом все більше уваги регулятори у роботі банків приділяють незаконній та неетичній поведінці, переводячи увагу на фінансові злочини, ухилення від сплати податків і загрози тероризму з боку окремих осіб і країн.

В Україні регулятор проводить активну політику з посилення нагляду за банками для забезпечення стабільності економіки, впроваджуючи нові нормативно-правові норми та актуалізуючи підходи до управління ризиками відповідно до документів Базельського комітету з банківського банку та Європейського центрального банку [29]. Не менш важливим є впровадження ряду документів з вдосконалення роботи з проблемними активами, захисту прав вкладників та кредиторів.

З огляду на наявність практики у банках України з недотримання методики лімітування в управлінні ризиками, наявності значної кількості непрацюючих кредитів, кредитуванні неналежної якості та без належної застави, кредитуванні у великих обсягах на одного позичальника та кредитування пов’язаним особам, неналежної оцінки ризиків, недостатньої ліквідності, що у сукупності з заплутаною

системою фінансової звітності частини банків допомагло у маскуванні значних обсягів непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків та моральним ризиком, нагляд та перманентний контроль з боку Національного банку України повинен лише посилюватись.

По-третє, розвиток технологій чинить безпосередній вплив на розвиток управління ризиками у банках. Зростання діджиталізації, що було лише пришвидшено пандемією COVID-19, створює нові ризики для банків. Кіберизик потребує окремої уваги, більшість банків уже зробили захист від кібератак головним стратегічним пріоритетом, оскільки ці атаки можуть мати руйнівні наслідки [55]. Частково це пов’язано з великою залежністю банків від програмного забезпечення, систем, інформаційних технологій (IT) і даних, а також з тим фактом, що ці атаки загрожують не лише операціям банків, але й конфіденційним даним клієнтів.

Крім того, у зв’язку із зростанням використання новітніх технологій банківськими клієнтами, відбувається і зростання попиту на продукти, побудовані виключно як онлайн сервіс без фізичного зберігання частини даних банку. За останні роки кількість інновацій у банківському секторі та FinTech продуктів зростає, тому такі установи є особливо чутливими до кіберизиків.

Значний розвиток діджиталізації у продуктах банків в Україні робить врахування ризиків, пов’язаних із впровадженням новітніх технологій особливо важливим.

З іншого боку, технології створюють нові можливості для використання у банках, що можуть покращити процес управління ризиками. Машинне навчання, BigData та штучний інтелект в змозі стати новими інструментами для покращення управління ризиками. Використання BigData дає змогу за допомогою великих масивів інформації аналізувати як дані окремих клієнтів банку, так і окремих напрямків діяльності в цілому, що підсилює підхід до управління ризиками з боку KYC (знай свого клієнта) [59]. Машинне навчання дає змогу аналізувати великі

масиви даних та покращувати моделі управління та оцінки ризиків, зокрема, аналізуючи історичні дані та постійно оновлюючи їх з допомогою штучного інтелекту, за рахунок чого відбувається покращення передбачувальних здатностей. Машинне навчання може використовуватись у процесах виявлення фінансових злочинів, андерайтингу кредитів, системи раннього попередження та стягнення коштів у сегментах МСП [58].

Однак на даному етапі розвитку новітніх технологій, що можуть часто видавати похибки у аналізі даних, використання таких інструментів може бути виключно допоміжним та контролюватись експертами у зв'язку із високими ризиками помилкових рішень та відповідальності.

По-четверте, посилення вимог та нагляду з боку регуляторів приведуть до ускладнення процесу управління ризиками та посилення відповідальності за недотримання вимог, що сприятиме усуненню втручання людини у процеси у банку. Розвиток новітніх технологій з часом зможе забезпечити автоматизацію процесів управління ризиків, тим самим усунувши людину від частини функцій можна мінімізувати моральний ризик [58]. Етапи оцінки та моніторингу можуть бути автоматизованими, що зменшить комплаєнс персонал у банках. Рішення часто можуть залежати не від об'єктивних причин щодо їх доцільності, а від суб'єктів, що їх приймають, і у випадку зацікавленості одного із суб'єктів у певному рішенні ситуації, можуть поставити під удар діяльність банківської установи або сектору в цілому. Так, мінімізація втручання людини у процеси управління ризиками зможе усунути моральний ризик у банку.

По-п'яте, розвиток системи гарантування вкладів допомагає в уникненні значного прояву банківської паніки, що посилює тиск на банки в умовах сильної нестабільності, що виникає у результаті фінансової кризи. Масове вилучення коштів клієнтами викликає відтік важливого для стабілізації в умовах кризи капіталу у банку. Система гарантування вкладів служить двом основним цілям: захист вкладників від втрати вкладів у разі неплатоспроможності банку і, що ще

більш важливо, підтримання стабільності банківської системи через уникнення системного ризику. Якщо виникають обставини, що вказують на неминучу неплатоспроможність фінансової установи, система гарантування вкладів виконає зобов'язання установи перед вкладниками у розмірі суми, що прийнята у тій чи іншій країні.

Поліпшення управління ризиками банків в Україні є можливим і може бути успішним при реалізації ряду основних принципів:

- управління ризиками має стати невід'ємною частиною корпоративної культури банків України, НБУ та уряд мають у свою чергу сприяти та допомагати банкам у розвитку культури ризику;
- відповідальність за процес управління ризиками повинна покладатись на банки на усіх структурних рівнях управління;
- нормативно-правове забезпечення потребує доопрацювання у зв’язку із наявністю недоліків у законодавстві та інтеграційним рухом України до євроспільноти та світових організацій;
- банки повинні організовувати незалежну організацію з управління ризиками із залученням професіоналів з великим досвідом роботи у цій галузі;
- банки та НБУ повинні ефективно взаємодіяти зі своїми клієнтами у форматі діалогу у періоди економічної нестабільності з метою уникнення банківської паніки, що негативно впливає на банківську діяльність;
- уряд та НБУ повинні і далі продовжувати розпочаті заходи зі збільшення суми гарантування вкладів фізичних осіб, що сприяє підвищенню рівня довіри з боку населення до банківських установ;
- повинна розглядатись важливість перспективи розгляду ризиків «згори донизу» та «знизу догори» для комплексного розгляду ризиків установи;
- банки повинні враховувати можливість морального ризику та керуватись розробленими політиками та практиками перманентно у питанні його управління всередині установи;

- моделі управління ризиками мають проходити серйозний контроль та вимагати пильності та скептицизму у процесі використання;
- в здійсненні контролю банкам варто використовувати мультифакторні моделі системи інтегрованого управління ризиками для їх врахування у комплексі;
- банки повинні добросовісно дотримуватись нормативів, встановлених НБУ;
- НБУ як регулятор повинен здійснювати постійний нагляд за діяльністю банків та дотриманням нормативів, як у періоди відносної стабільності, так і в періоди економічної стабільності;
- нові види ризиків, сформовані унаслідок розвитку новітніх технологій мають перебувати під посиленим наглядом.

ВИСНОВКИ

Дослідження управління ризиками банку в умовах фінансової кризи дало можливість зробити ряд висновків:

1. Визначено сутність та значення ризиків банку у банківській діяльності та з'ясовано, що банки у своїй діяльності стикаються з підвищеним рівнем ризикованості, що вимагає постійного контролю та управління ризиками з метою уникнення настання негативних ситуацій. До того ж, ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності. Розкрито, що ризики, що виникають у банках, є важливим з точки зору стійкості банківських установ у постійній діяльності, в особливості, в умовах фінансової кризи. В умовах фінансової кризи найбільш релевантними є кредитний, моральний, ринковий ризик та ризик ліквідності. Виокремлено класифікаційні підходи щодо структурно-логічного впорядкування банківських ризиків, виокремлено, що банківські ризики поділяються на зовнішні та внутрішні, які у свою чергу поділяються на фінансові та операційні. З'ясовано, що головною метою у процесі управління ризиками банку, що складається з таких етапів як ідентифікація, квантифікація, мінімізація та моніторинг, виступає забезпечення стійкості та надійності банку. Визначено, що для забезпечення зазначених переваг банки повинні здійснювати управління на кожному з рівнів управління – стратегічному, середньому та мікрорівні.
2. Висвітлено поняття та принципи управління ризиками банку, серед яких виділяють ефективність, своєчасність, структурованість, розмежування обов'язків, усебічність та комплексність, пропорційність, незалежність, конфіденційність, прозорість. З'ясовано, що принципи щодо управління формують підхід та сприйняття ризику, формуючи культуру ризику, за рахунок посиленої уваги до питань толерантності до ризику, моральної

складової і т.д. через що дане питання виступає не менш важливим за зовнішній нагляд та регулювання. Висвітлено, що важливість дотримання принципів управління ризиками та культури ризику найбільш яскраво проявляється в умовах фінансової кризи, проявляючись у вигляді морального ризику.

3. Охарактеризовано теоретичні основи та методичні підходи щодо управління ризиками у банку, серед методів управління ризиками виділяють лімітування, диверсифікацію, концентрацію, резервування, страхування, імунізацію, сек'юритизацію та хеджування, кожен з яких підкріплюється інструментами управління ризиками банку. Розкрито, що серед найрозповсюдженіших інструментів управління ризиками банку можна виділити аналіз фінансової звітності, моніторинг лімітів та норм резервування, системи раннього попередження, стрес-тестування та інші.
4. Розкрито роль регулятора у забезпеченні управління ризиками як наглядового органу за діяльністю банків та з'ясовано, що регулювання роботи вищими наглядовими установами на рівні уряду залишається визначальним фактором у дотриманні норм у питанні управління ризиками. З'ясовано, що Базельський комітет з банківського нагляду є глобальним органом, що здійснює розробку та впровадження глобальних стандартів пруденційного регулювання діяльності банків та встановлює міжнародні стандарти і рекомендації для національних регулюючих органів щодо оцінки та нагляду за їхньою банківською для підвищення безпеки та надійності банківської системи та сприяння фінансовій стабільності. Виокремлено, що в Україні регулятором виступає Національний банк України, виконуючи функції з розробки та встановлення нормативно-правового забезпечення, проведенні нагляду та контролю за діяльністю банків, видачі ліцензій та накладанні санкцій та підтримки стабільної фінансової системи і захисту інтересів вкладників.

5. Виокремлено особливості управління ризиками закордонного банку в умовах фінансової кризи, що проявились у неефективності заходів управління ризиками банку в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008, серед причин можна виділити надмірну впевненість фінансових та банків у ефективності методів оцінювання та управління ризиками, недосконаліть моделей та даних (часто - асиметричність інформації), відсутність посиленого нагляду за діяльністю банків з боку регуляторів, відсутність прозорості у діяльності та звітності банків, наявність спільних інтересів банків та фінансових установ-посередників. Дослідження серед 5 ключових банків - Deutsche Bank, Credit Suisse, Societe Generale, Royal Bank of Scotland та Pekao Bank за період з 2007 по 2021 роки дало змогу з'ясувати, що використання банками кредитного плеча, субстандартних цінних паперів у іпотечному кредитуванні, передача оцінки ризиків небанківським установам (рейтинговим агентствам), передача посередникам частини високоризикованих активів зі своїх балансів банками та махінації із фінансовою звітністю призвели до неадекватного управління ризиками, за рахунок чого сформувалась бульбашка на ринку, а недостатній рівень обов'язкового капіталу у резервах для покриття ризиків виявився недостатнім.
6. З'ясовано тенденції управління ризиками банку України в умовах фінансової кризи, дослідивши управління ризиками в умовах фінансової кризи в Україні за період з 2007 по 2021 роки у 5 ключових банках серед яких ПриватБанк, Райффайзен Банк, ПУМБ, Креді Агріколь Банк та Універсал Банк, що заходи з управлінням ризиками банку в умовах глобальної фінансової кризи 2007-2008 років, були доволі слабкими, банки в Україні мало дотримувались методики лімітування в управлінні ризиками, мало місце значне зростання кредитування неналежної якості без належної застави, кредитування у великих обсягах на одного

позичальника та пов’язаним особам, неналежна оцінка ризиків, недостатня ліквідність, що у сукупності з заплутаною системою фінансової звітності частини банків допомагало у маскуванні значних обсягів непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків та моральним ризиком. Крім того, низькі резерви для покриття наявних ризиків та банківська паніка призвели до погіршення ситуації. Незважаючи на проведення заходів з оздоровлення банків у 2014-2015 роках в Україні мала місце банківська криза, під час якої відбулось очищення банківського сектору від фінансово нестабільних установ.

7. Запропоновано модель впровадження інтегрованих систем управління ризиками банку, що передбачає комплексний підхід до управління ризиками. З’ясовано, що використання інтегрованих систем управління ризиками допомагає оцінити зв’язок ризиків у різних сферах діяльності банку. Зміни внесені до моделі дали змогу полегшити обрахунок даних та більш комплексно розглянути управління ризиками. Недоліки у відсутності належної інтерпретації даних були вирішені шляхом визначення діапазонів коливань показника моделі та дали змогу більш детально оцінити фактичний стан стабільності та ефективності банку.
8. Розроблено практичні рекомендації щодо модернізації управління ризиками банку в умовах фінансової кризи, що передбачають заходи зі зростання культури ризику у банку та відповідальності на усіх структурних рівнях за управління ризиками, продовження здійснення заходів з підвищення суми гарантування вкладів, забезпечення незалежної організації управління ризиками, ефективної взаємодії з клієнтами, контроль за моральним ризиком, серйозний підбір у використанні моделей, добросовісне дотримання нормативів, врахування нових видів ризику, що виникають у результаті розвитку новітніх технологій та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуалізовано підходи до управління ризиками в банках і банківських групах. *Національний банк України*, 2023. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/aktualizovano-pidhodi-do-upravlinnya-rizikami-v-bankah-i-bankivskih-grupah (дата звернення: 08.05.2023)
2. Балицька М. В., Меньшикова М. А. Вплив COVID-19 на розвиток ризик-менеджменту банківського сектору. *Інвестиції: практика і досвід.* 2023. № 8. С. 171–178. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.8.171
3. Банківський нагляд. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/supervision/about (дата звернення: 08.05.2023)
4. Бобиль В. Сучасні стратегічні напрями управління банківськими ризиками за допомогою капіталу. *Банківська справа.* 2011. № 2 (98). С. 12–22.
5. Версаль Н. Проблемні банки в Україні: причини появи та особливості функціонування в 2008 - 2014 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2014. Вип. 10 (163). С. 10–17.URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/ru/archives/1921
6. Версаль Н.І. Адаптація банківської системи до фінансових шоків: дисертація д-ра економ. наук. 08.00.08./ Київ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. 2020. 641 с.URL:http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/16b/dis_Versal%20N.I..pdf
7. Версаль Н.І. Вплив фінансової кризи 2008 – 2009 рр. на структуру банківського сектора України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12. с. 6–11. URL: http://bulletineconom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2016/04/177_/visnyk/ekonom_9495_2007.pdf

8. Версаль Н.І. Основи банківського менеджменту: практикум. Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 184 с.
9. Версаль Н.І. Проблемні банки в Україні : наслідки банківської кризи 2008-2009 рр. та ефективність відновлення їх функціонування. *Економіка. Управління. Інновації.* 2013. № 1. С. 2-18 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_9
10. Гордієнко О. ПУМБ пережив чотири економічні кризи, два поглинання і «банкопад». На чому заробляє банк Ріната Ахметова. *Forbes Ukraine.* 2021. URL: https://forbes.ua/company/pumb-perezhil-chetyre-ekonomicheskikh-krizisa-dva-pogloshcheniya-i-bankopad-na-chem-zarabatyvaet-bank-rinata-akhmetova-26072021-1976 (дата звернення: 08.05.2023)
11. Гордієнко О., Головін В. ПриватБанк. Справа на $10 млрд. За лаштунками найскандальнішої реструктуризації в історії України. *Forbes Ukraine.* 2021. URL: https://forbes.ua/company/privatbank-sprava-na-10-mlrd-za-lashtunkami-nayskandalnishoi-restrukturizatsii-v-istorii-ukraini-19052021-1461 (дата звернення: 08.05.2023)
12. Дроботя Я. А., Дорошенко О. О., Яременко А. С. Ризик ліквідності комер ційного банку. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL:http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10024
13. Задерей Н. Світова банківська система «заражена». Перші жертви – гіганти Credit Suisse та Silicon Valley Bank. Чи обвалиться весь ринок?. *Forbes Ukraine*. 2023. URL: https://forbes.ua/money/svitova-bankivska-sistema-zarazhena-pershi-zhertvi-giganti-credit-suisse-ta-silicon-valley-bank-chi-obvalitsya-ves-rinok-poyasnyue-finansova-analitikinya-natalya-zaderey-31032023-12766 (дата звренення: 08.05.2023)
14. Змінено окремі підходи до оцінки банками кредитного ризику. *Національний банк України*, 2022. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmi

neno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku (дата звернення: 08.05.2023)

15. Зубова В. Основні підходи до визначення та класифікації банківських ризиків. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL:http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5047
16. Індекс фінансового стресу. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi#:~:text=%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%20(%D0%86%D0%A4%D0%A1)%20%E2%80%93,%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%83%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8 (дата звернення: 08.05.2023)
17. Кузьмак О. М. Принципи банківського ризик-менеджменту. *Наукові записки. Серія "Економіка".* 2011. № 16. С. 384–388. URL: https://eprints.oa.edu.ua/7055/1/53.pdf.
18. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків": Вказівки Нац. банку України від 15.03.2004 р. № 104. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04#Text (дата звернення: 08.05.2023)
19. На банки очікують революційні зміни. KPMG. URL:https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2018/07/na-banki-ochikuut-revoluciyni-zminu-mkunish.html (дата звернення: 08.05.2023)
20. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist (дата звернення: 08.05.2023)

21. Національний банк удосконалив вимоги щодо організації системи управління ризиками в банках та банківських групах. *Національний банк України*, 2020. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-udoskonaliv-vimogi-schodo-organizatsiyi-sistemi-upravlinnya-rizikami-v-bankah-ta-bankivskih-grupah (дата звернення: 08.05.2023)
22. НБУ відтермінував строки впровадження окремих вимог щодо регулювання діяльності банків. *Гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна,* 2022. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/216419_nbu-vdtermnuvav-stroki-vprovadzhennya-okremikh-vimog-shchodo-regulyuvannya-dyalnost-bankv-ustanovlenikh-do-vvedennya-vonnogo-stanu (дата звернення: 08.05.2023)
23. Панченко К. С. Оцінка та управління ринковим ризиком комерційного ба нку. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 5. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/11.pdf
24. Пікус Р.В., Приказюк Н.В. Управління фінансовими ризиками: опорний конспект лекцій/ Київ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Кам'нець-Подільський: Аксіома, 2010. 228 с.
25. Приказюк Н.В., Лютий І.О., Пікус Р.В., Рожко О.Д. та ін. Ринок фінансових послуг: підручник. Київ, ФОП Ямчинський О.В., 2019. 757 с.
26. Приказюк Н.В., Лютий І.О., Пікус Р.В., Рожко О.Д. та ін. Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє: монографія. Київ, ФОП Ямчинський О.В., 2019. 416с.
27. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 486 с. URL: https://buklib.net/books/21908/
28. Про внесення змін до Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова Нац. банку України від 26.01.2021 р. № 9. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009500-21#Text (дата звернення: 08.05.2023)

29. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова Нац. банку України від 11.06.2018 р. № 64 : станом на 4 квіт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text (дата звернення: 08.05.2023)
30. Рівень непрацюючих кредитів. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/npl (дата звернення: 08.05.2023)
31. Тарасевич Н.В. Актуальні аспекти формування системи ризик-менеджменту в банках України. *Modern Economics*. 2020. №21. С.213-218. URL:https://modecon.mnau.edu.ua/issue/21-2020/tarasevych.pdf
32. Тарасов М.В., Єпіфанов А.О., Васильєва Т.А., Козьменко С.М. та ін. Управління ризиками банків: монографія. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 283 с. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Yepifanov_Anatolii/Upravlinnia_ryzykamy_bankiv_Tom_1.pdf?
33. Тригуб О.В., Ільченко С.А. Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи. *Фінанси України*. 2016. №1. С. 145-152. Режим доступу: http://econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1085
34. Упроваджено вимоги до розрахунку банками мінімального розміру ринкового ризику. *Національний банк України*, 2022. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/uprovadjeno-vimogi-do-rozrahunku-bankami-minimalnogo-rozmiru-rinkovogo-riziku (дата звернення: 08.05.2023)
35. Фінансова звітність. Річна звітність Креді Агріколь Банк. URL:https://credit-agricole.ua/o-banke/dokumenti-ta-zviti (дата звернення: 08.05.2023)
36. Фінансова звітність. Річна звітність ПриватБанк. URL:https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost (дата звернення: 08.05.2023)
37. Фінансова звітність. Річна звітність ПУМБ. URL:https://about.pumb.ua/finance/annual_reports (дата звернення: 08.05.2023)

38. Фінансова звітність. Річна звітність Райффайзен Банк. URL:https://raiffeisen.ua/documents/zviti-banku/finansova-zvitnist-banku-zgidno-z-mizhnarodnimi-standartami-finansovoi-zvitnosti-zi-zvitom-auditor%D0%B0 (дата звернення: 08.05.2023)
39. Фінансова звітність. Річна звітність Універсал Банк. URL:https://www.universalbank.com.ua/financial-reports (дата звернення: 08.05.2023)
40. Шевчук О.О., Дробінко Р.Р. Цінові бульбашки на фінансовому ринку: ознаки утворення та алгоритми виявлення. *Фінансовий простір*. 2015. № 3. 8 с. URL: https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1503/15sootbn.pdf
41. Шульга Н.П., Міщенко В.І., Анісімова Л.Л. Інтегрована система управління ризиками банку: монографія. Київ: Нац. торг.-екон. ун-т., 2018. 440 с. URL:https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/8055d28d9c19d27fcb6a65c40ee81262.pdf
42. Altunbas Y., Manganelli S., Marques-Ibanez D. Bank risk during the financial crisis: do business models matter?. *SSRN electronic journal.* 2011. URL: https://doi.org/10.2139/ssrn.1945143 (Last accessed: 08.05.2023).
43. Annual report. Annual financial statements of Credit Suisse. URL:https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/annual-reports.html (Last accessed: 08.05.2023)
44. Annual report. Annual financial statements of Deutsche Bank. URL:https://investor-relations.db.com/reports-and-events/annual-reports/ (Last accessed: 08.05.2023)
45. Annual report. Annual financial statements of Pekao Bank. URL:https://www.pekao.com.pl/en/investors-relations/reports/reports.html (Last accessed: 08.05.2023)
46. Annual report. Annual financial statements of Royal bank of Scotland. URL: https://www.annualreports.com/Company/royal-bank-of-scotland (Last accessed: 08.05.2023)

47. Annual report. Annual financial statements of Societe Generale. URL: https://investors.societegenerale.com/en/financial-and-non-financial-information/financial-results-and-publications/financial-publications (Last accessed: 08.05.2023)
48. Ashby, S. The 2007-09 Financial Crisis: Learning the Risk Management Lessons. Financial Services. *University of Nottingham*. Nottingham. 2010. 50 p. URL:http://www.nottingham.ac.uk/business/businesscentres/crbfs/documents/researchreports/paper65.pdf
49. Basel Committee Charter. *Bank for International Settlements.* URL: https://www.bis.org/bcbs/charter.htm (Last accessed: 08.05.2023).
50. Basel II: international convergence of capital measurement and capital standards: a revised framework. Effective from 2004-06-10. Official edition. Basel : The Basel Committee on Banking Supervision, 2004. 251 p. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs107.htm
51. Basel III: a global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Effective from 2011-06-01. Official edition. Basel : The Basel Committee on Banking Supervision, 2011. 77 p. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm
52. Beck T., Bruno B., Carletti E. Evolving key risks in the banking sector, and related priorities for the SSM. Brussels : Economic Governance Support Unit, 2022. 16 p. URL:https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/733748/IPOL_IDA(2022)733748_EN.pdf
53. Bojinov B. V. Risk Management in the Banking Basic Principles and Approaches. *SSRN Electronic Journal*. 2016. URL:https://doi.org/10.2139/ssrn.2905821
54. Core principles for effective banking supervision. Effective from 2012-09-14. Official edition. Basel : The Basel Committee on Banking Supervision, 2012. 85 p. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf

55. Final Guidelines on ICT and security risk management. Effective from 2021-04-09. Official edition. Brussels : European Bank Autority, 2021. 129 p. URL: https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/internal-governance/guidelines-on-ict-and-security-risk-management
56. Greuning H. V., Bratanovic S. B. Analyzing banking risk: a framework for assessing corporate governance and risk management. World Bank Publications, 2020. 448 p.URL:https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33860/9781464 814464.pdf?sequence=2
57. Gündüz V. Risk management in banking sector. *Management & strategy* : textbook. Nicosia, 2020. P. 121–135. URL: https://www.researchgate.net/publication/345239531_Risk_Management_in_Banking_Sector
58. Härle P., Havas A., Kremer A., Rona D., Samandari H. The future of bank risk management. McKinsey Working Papers, 2020. 32 p. URL:https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/dotcom/client_service/risk/pdfs/the_future_of_bank_risk_management.pdf
59. Hida E., Leake J. The future of risk in financial services. London: Deloitte touche tohmatsu limited, 2017. 20 p. URL:https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tw/Documents/financial-services/tw-future-risk-financial-services-en.pdf
60. High level principles for risk management. Effective from 2010-02-16. Official edition. 2010. 7 p. URL:https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/16094/1e9d8c0b-4bfa-4a71-9ed6-08a8563a635a/HighLevelprinciplesonriskmanagement.pdf?retry=1.
61. Honohan P. Risk management and the Costs of the Banking Crisis. Washington: The World Bank working paper. 2008. 451 p. URL:https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33860/9781464%20814464.pdf?sequence=2

62. Ishihara Y. Quantitative analysis of crisis: crisis identification and causality. The World Bank, 2005. URL:https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/8947/wps3598.pdf;sequence=1#:~:text=Banking%20crises%20are%20conceptually%20defined,al.%2C%202000%2C%20p.&text=Further%2C%20liquidity%20crises%20occur%20%E2%80%9Cwhen,its%20net%20value%20is%20positive.
63. Johnson H. Risks in banking. *Financial intermediation*. 2017. P. 33–44. URL: https://wabankers.com/images/wba/pdfs/Johnson_H.pdf.
64. Jorion P. Risk management lessons from the credit crisis. *European financial management.* 2009. Vol. 15, no. 5. P. 923–933. URL: https://merage.uci.edu/~jorion/papers/riskmgtcreditcrisis.pdf
65. Major risks for banks. CFI Team. *Corporate Finance Institute.* URL:https://corporatefinanceinstitute.com/resources/risk-management/major-risks-for-banks/ (Last accessed: 08.05.2023)
66. Martinuzzi E., Silver V. How deutsche bank made a $462 million loss disappear. *Bloomberg*. 2017. URL: https://www.bloomberg.com/news/features/2017-01-19/how-deutsche-bank-made-367-million-disappear (Last accessed: 08.05.2023).
67. Mersch Y. Central bank risk management in times of monetary policy normalisation. Paris: European Central Bank, 2018. URL:https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2018/html/ecb.sp180608.en.html (Last accessed: 08.05.2023)
68. Miklaszewska E., Kil K., Idzik M. How the COVID-19 pandemic affects bank risks and returns: evidence from EU members in central, eastern, and northern europe. *Risks.* 2021. Vol. 9, no. 10. P. 180. URL:https://www.mdpi.com/2227-9091/9/10/180

69. Mor F. Royal Bank of Scotland bailout: 10 years and counting. UK Parlaiment. URL: https://commonslibrary.parliament.uk/royal-bank-of-scotland-bailout-10-years-and-counting/ (Last accessed: 08.05.2023)
70. Moral hazard. CFI Team. *Corporate Finance Institute.* URL:https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/moral-hazard/ (Last accessed: 08.05.2023)
71. Moudud-Ul-Huq S., Akter R., Biswas T. Impact of financial crisis on credit risk: pre- and post-financial crises in an emerging economy. *FIIB business review*. 2020. Vol. 9, no. 2. P. 118–132. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2319714520923952
72. Pichet E. What governance lessons should be learnt from the Société Générale's Kerviel affair?. *ResearchGate.* 2010. URL:https://www.researchgate.net/publication/228308998_What_Governance_Lessons_Should_be_Learnt_from_the_Societe_Generale's_Kerviel_Affair
73. Quang N., Gan C. Bank risk management: a regulatory perspective: textbook. London : InterchOpen, 2019. 210 p. URL:https://www.intechopen.com/chapters/62904
74. Senior Supervision Group. Risk Management Lessons from Global Banking Crisis of 2008. SSG Working paper. 2009. 36 p. URL: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_0910a.pdf?page_moved=1
75. The IMF Data. Financial Soundness Indicators and Underlying series. The IMF, 2022. URL: https://data.imf.org/regular.aspx?key=61404590
76. Türsoy T. Risk management process in banking industry. *Munich Personal RePEc*. Munich. 2018. 37 p. URL: https://mpra.ub.unimuenchen.de/86427/1/MPRA_paper_86427.pdf
77. Wytenburg R., Darbyshire R., Beja A. Central bank's guide to international financial reporting standards. International Monetary Fund, 2021. URL:https://w

ww.elibrary.imf.org/display/book/9781513563602/9781513563602.xml?code=imf.org

78. World economic situation and prospects. *United Nations*. Country classifications. 2022. URL:https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2022_ANNEX.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Список банків, які увійшли до дослідження при дослідженні моделі

1. АТ КБ "ПриватБанк"
2. АТ "Райффайзен Банк"
3. АТ "ПУМБ"
4. АТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК"
5. АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"
6. АТ "УКРСИББАНК"
7. АТ "ОТП БАНК"
8. АТ "КРЕДОБАНК"
9. АТ "ПРАВЕКС БАНК"
10. АТ "Ощадбанк"
11. АТ "Укрексімбанк"
12. АБ "УКРГАЗБАНК"
13. АТ "СЕНС БАНК"
14. АТ "КРЕДОБАНК"
15. АТ "ПІРЕУС БАНК МКБ"
16. АТ "ТАСКОМБАНК"
17. АТ "БАНК ФОРВАРД"
18. АТ "БАНК КРЕДИТ ДНІПРО"
19. АТ "КОМІНБАНК"
20. АТ "СКАЙ БАНК"
21. АТ "БАНК "УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ"
22. АТ "А - БАНК"
23. АТ "Ідея Банк"
24. АТ "ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК"
25. ПАТ "МТБ БАНК"
26. АТ "АЛЬПАРІ БАНК"
27. АТ "КОМІНВЕСТБАНК"
28. ПАТ "МТБ БАНК"
29. Акціонерний банк "Південний"
30. АТ "БАНК АЛЬЯНС"

Додаток Б

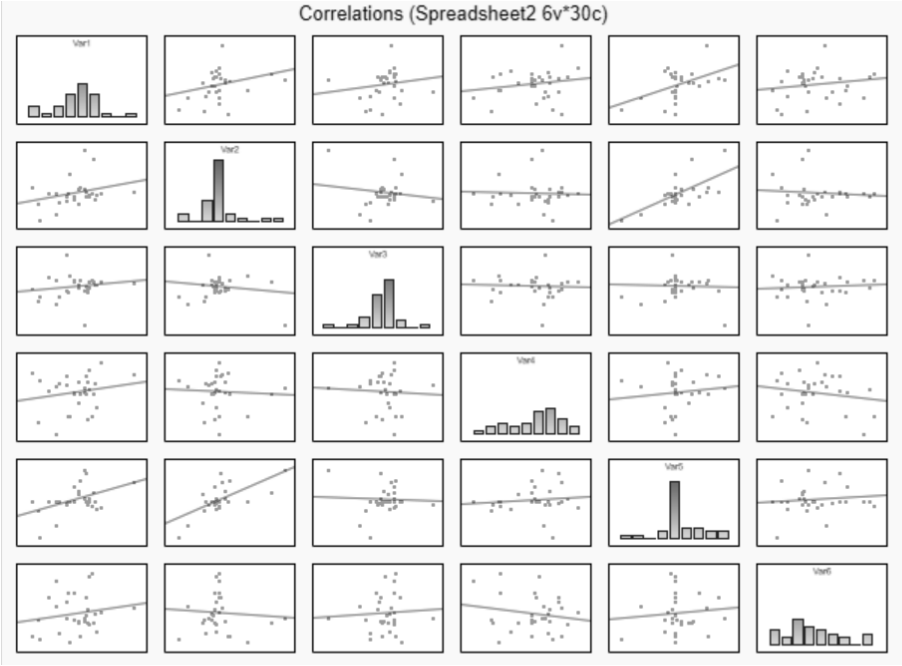

Рис. Б.1. Кореляційна залежність факторів вдосконаленої моделі MPL
Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [35-39].

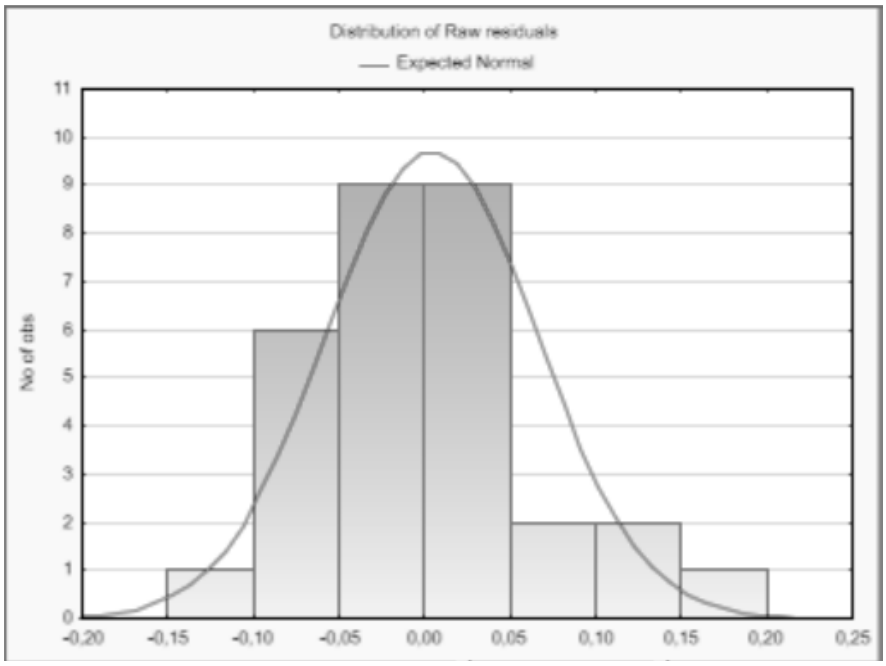

Рис. Б.2. Розподіл необроблених залишків вдосконаленої моделі MPL
Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [35-39].